

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

БОНДАРЕНКО ЮЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

УДК: 376.015.31:78]-056.262-053.4 (043.3)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ КОРЕКЦІЙНОГО
СПРЯМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ДОШКІЛЬНИКІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Синьов Віктор Миколайович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
декан факультету корекційної
педагогіки та психології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Дмитрієва Ірина Володимирівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний
університет», завідувач кафедри технологій
спеціальної та інклюзивної освіти;

доктор педагогічних наук, доцент
Кузава Ірина Борисівна,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
професор кафедри педагогіки;

доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник
Кобильченко Вадим Володимирович,
Інститут спеціальної педагогіки НАПН
України, провідний науковий співробітник
лабораторії тифлопедагогіки.

Захист відбудеться 28 грудня 2017 р. о 12-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.23 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01054, м. Київ, вул. Тургенєвська, 8/14.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий « 28 » листопада 2017 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку України характеризується інтеграцією до європейського простору, що вимагає реформування освіти, зокрема її дошкільної ланки як основи становлення й розвитку особистості.

В офіційних державних документах: Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Національній програмі «Діти України», Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» та ін. – визначено загальну мету дошкільного виховання, що полягає у всебічному й гармонійному розвитку особистості, починаючи з раннього дитинства.

Великими можливостями для розвитку особистості володіє музичне мистецтво, що прилучає дитину до загальнолюдських цінностей, сприяє її духовному становленню (Ю. Алієв, Д. Кабалецький, Л. Коваль, С. Маслов, О. Олексюк, О. Ороновська, С. Смірнов, Л. Школяр та ін.).

Аналіз літературних джерел із загальної та музичної педагогіки (Б. Асаф'єва, О. Кононко, О. Медведєва, К. Стеценко, О. Сухомлинський, М. Лисенко, О. Лобова, Л. Масол, Г. Ніколаї, Г. Падалка, В. Петрушин, Л. Подимова, О. Ростовський, Т. Танько, К. Тарасова, Б. Теплов, Б. Яворський та ін.) виявив низку праць наукового й методичного характеру щодо виховного, освітнього й розвивального впливу музичного мистецтва на особистість дитини.

З початку ХХ ст. й до теперішнього часу залишається актуальною і проблема корекційного впливу музичного мистецтва на розвиток дітей з особливими освітніми потребами: з порушеннями центральної нервової системи (Н. Власова, В. Гіляровський, В. Гринер та ін.); з порушеннями слуху (Л. Брозело, Н. Збруєва, А. Кагарлицька, Н. Карабанова, А. Киштимова, І. Ляхова, І. Муратов, З. Пуніна, Є. Рау, М. Рау, С. Чешева, О. Яхніна, Г. Яшунська та ін.); з порушеннями мовлення (Г. Волкова, В. Гринер, Л. Глибокова, Г. Короткова, Н. Самойленко, Н. Сладкова, Н. Тугова, А. Кагарлицька, Є. Рау, Ю. Флоренська, Г. Шашкіна, Є. Шершенєва та ін.), з порушеннями та затримкою розумового розвитку (Т. Білоус, О. Гаврилушкіна, І. Євтушенко, О. Зеленов, Н. Квітка, І. Кузава, О. Медведєва, С. Міловська та ін.), з порушеннями зору (А. Андрасян, Т. Геращенко, О. Гребньов, І. Гудим, М. Деркач, В. Єрмаков, М. Земцова, Ю. Картава, З. Колесников, В. Кручинін, В. Кузнєцова, Л. Куненко, Л. Нафікова, Н. Остапенко, Є. Синьова, С. Федоренко, В. Феоктистова, Е. Ютріна та ін.).

Сучасне розуміння корекційно-розвивального впливу музичного мистецтва ґрунтується на фундаментальних дослідженнях проблеми корекційної спрямованості процесу навчання й виховання дітей з особливими освітніми потребами (В. Бондар, Л. Виготський, І. Дмитрієва, М. Земцова, В. Кобильченко, О. Литвак, С. Миронова, І. Моргуліс, Б. Сермеєв, В. Синьов, Є. Синьова, Б. Тупоногов, С. Федоренко, Л. Фомічова, О. Хохліна, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.). У галузі дошкільної тифлопедагогіки вагомими в цьому

напрямі виявилися дослідження Л. Вавіної, Т. Гребенюк, Л. Григорян, І. Гудим, Т. Дегтяренко, В. Ремажевської, Т. Свиридюк, Є. Синьової, Л. Солнцевої, С. Федоренко та ін., у яких підкреслено, що головний акцент у корекційно-педагогічній роботі з дітьми з порушеннями зору робиться на комплексному впливові на різні компоненти структури особистості.

Утім, у дошкільній тифлопедагогіці проблема корекційного спрямування музичної діяльності дітей зі зниженим зором не підлягала цілісному монографічному вивченню. Зазначимо, що в останні роки в Україні проводилися дослідження та з'явилися методичні праці, у яких доведено вплив засобів музичного мистецтва, різних видів музичної діяльності на розвиток і корекцію окремих сторін особистості дитини з порушеннями зору (А. Андрасян, І. Гудим, Л. Куненко, Л. Нафікова, В. Ремажевська, С. Федоренко та ін.), однак вони не висвітлювали розгляд проблеми в цілому.

Аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми в теорії та практиці дошкільного виховання дітей зі зниженим зором змушує констатувати:

- по-перше, відсутність чіткого й обґрунтованого змісту та структури корекційно спрямованої музичної діяльності;
- по-друге, недостатню спрямованість досліджень науковців на вивчення специфіки музично-особистісного розвитку дошкільників зі зниженим зором;
- по-третє, відсутність сучасних корекційних технологій, зокрема методичного та програмового забезпечення процесу музичного виховання дітей дошкільного віку зі зниженим зором;
- по-четверте, недостатній рівень підготовленості педагогічного персоналу до корекційної роботи в процесі музичного виховання дітей із порушеннями зору.

Усі ці недоліки впливають на практику музичного виховання дошкільників зі зниженим зором, яка не використовує повною мірою величезні потенційні можливості корекційного впливу музичної діяльності на розвиток особистості дитини, ускладнений зоровою депривацією.

Отже, недостатнє опрацювання в сучасній тифлопедагогіці зазначеної проблеми в теоретичному й методичному планах, об'єктивна потреба педагогічної практики в її розв'язанні зумовили вибір теми дисертаційної роботи «Теоретико-методичні засади корекційного спрямування музичної діяльності дошкільників зі зниженим зором».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження входить до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри тифлопедагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом «Навчання, виховання, соціальна та трудова адаптація дітей з вадами зору та фізичного розвитку», а також наукової лабораторії корекційно-реабілітаційних технологій кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка «Методологія та управління корекційно-реабілітаційною діяльністю» (державний реєстраційний номер – 0116 U 000895).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 4 від 27 листопада 2014 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 23 грудня 2014 р.).

Мета дослідження полягає в розробці, методолого-теоретичному обґрунтуванні засад та методичному забезпеченні посилення корекційної ефективності музичного виховання дошкільників зі зниженим зором.

Відповідно до мети дослідження поставлено такі **завдання**:

1. Проаналізувати стан розробленості проблеми корекційного спрямування музичної діяльності дітей зі зниженим зором дошкільного віку в теорії та практиці музичного виховання.
2. З'ясувати методологічні основи, змістовий діапазон, структурування корекційно спрямованого процесу музичної діяльності дошкільників зі зниженим зором.
3. Розробити методику дослідження рівнів музично-особистісного розвитку дітей зі зниженим зором віком від 3-х до 6-ти років .
4. Виявити особливості, потенційні можливості та вікову динаміку в музично-особистісному розвитку дітей зі зниженим зором дошкільного віку порівняно з дітьми з нормальним зором.
5. Змоделювати корекційно спрямовану систему музичного виховання дошкільників зі зниженим зором та експериментально перевірити її ефективність.
6. Розкрити зміст корекційно-розвивальної роботи з музичного виховання з дітьми дошкільного віку зі зниженим зором, спрямованої на корекцію порушених компонентів музично-особистісного розвитку, розробити програмне забезпечення корекційного блоку занять із музичного виховання.
7. Визначити шляхи поліпшення кадрового забезпечення музичного виховання дітей зі зниженим зором у дошкільних навчальних закладах.

Об'єкт дослідження – музичне виховання в системі дошкільної освіти дітей зі зниженим зором.

Предмет дослідження – теоретичні й методичні засади корекційного спрямування музичної діяльності дітей дошкільного віку зі зниженим зором.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: філософські засади розвитку теорії та практики загальної й спеціальної освіти в Україні (В. Андрущенко, Віт. Бондар, В. Кремень, В. Засенко, І. Зязюн, А. Колупаєва, В. Синьов, В. Тарасун, А. Шевцов, М. Ярмаченко та ін.); психологічні теорії розвитку особистості як суб'єкта діяльності в єдності раціонального й емоціонального компонентів (І. Бех, Л. Виготський, Г. Костюк, С. Максименко, О. Леонт'єв та ін.); психолого-педагогічні концепції корекційно-компенсаторної спрямованості навчально-виховного процесу в

освіті дітей із порушеннями розвитку, зокрема з порушеннями зору (І. Єременко, О. Литвак, С. Миронова, І. Моргуліс, Л. Солнцева, В. Синьов, Є. Синьова, М. Супрун, С. Федоренко, Л. Фомічова, М. Шеремет та ін.); теоретико-дослідницькі й методичні праці в галузі загальної та спеціальної педагогіки щодо естетичного (зокрема, музичного) виховання як потужного засобу особистісного й компенсаторного розвитку (А. Авдієвський, Г. Ватаманюк, І. Газіна, І. Дмитрієва, М. Земцова, І. Кузава, Л. Куненко, С. Науменко, Ю. Новгородська, Г. Падалка, І. Романюк, С. Садовенко, А. Шевчук, С. Щелопова, Є. Ютріна та ін.).

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань використано такі методи:

теоретичні: аналіз, синтез, систематизація, порівняння й узагальнення музикознавчої, загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури, нормативних документів з метою з'ясування стану розробленості досліджуваної проблеми й тенденцій її розвитку, визначення понятійно-термінологічного апарату, здійснення компонентного структурування корекційного спрямування музичної діяльності;

емпіричні: педагогічне спостереження за процесом музичного виховання дошкільників зі зниженим зором, бесіда, опитування, анкетування практичних працівників дошкільних навчальних закладів для дітей зі зниженим зором і студентів з метою визначення їхньої обізнаності щодо корекційних можливостей музичного мистецтва, різних видів музичної діяльності (модифікована методика визначення рівнів сформованості музично-педагогічної компетентності майбутніх вихователів і музичних керівників Р. Савченко, М. Мікляєвої), аналіз документальних даних (медичної та психолого-педагогічної документації на дитину зі зниженим зором) для виявлення потреби в спеціальній корекційній допомозі та здійсненні індивідуального підходу; документів, що стосуються організації навчально-виховного процесу в ДНЗ та ВНЗ, з метою виявлення проблем практики; констатувальний експеримент для виявлення рівнів і особливостей музично-особистісного розвитку дошкільників зі зниженим зором, їх потенційних можливостей (комплекс методик в авторській адаптації: методика вивчення музичного розвитку дітей дошкільного віку з нормальним зором Л. Комісарової, І. Романюк, методика діагностики рівнів розвитку початкової музичної освіченості дітей із порушеннями зору Л. Куненко, методика визначення ознак експресії з опорою на зображення «Вербальна фіксація» А. Щетиніної, методика діагностики слухання (сприймання) музики Е. Костіної, методика дослідження виразності мовлення О. Лазаренко, методика дослідження сформованості просторових характеристик рухів В. Кручиніна, діагностична методика «Вивчення просторової організації рухів» Т. Тихоніної, методика виявлення рівнів розвитку координації рухів Н. Сорокіної, авторська методика дослідження рівнів і особливостей музично-особистісного розвитку дошкільників зі зниженим зором); формувальний експеримент для перевірки

ефективності експериментальної системи й визначення ефективних шляхів вирішення проблеми, що досліджується;

статистичні: методи математичної статистики із застосуванням t-критерію Стюдента та точного критерію Фішера з метою оцінки динаміки музично-особистісного розвитку дітей зі зниженим зором, достовірності отриманих даних в експериментальній і контрольних групах на формувальному етапі експерименту, коректності використання діагностичної методики вивчення рівнів музично-особистісного розвитку й ефективності експериментальної системи музичного виховання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

уперше:

- обґрунтовано теоретико-методичні засади корекційного спрямування музичної діяльності дошкільників зі зниженим зором;

- розроблено методику вивчення рівнів і особливостей музично-особистісного розвитку дітей 4-го, 5-го й 6-го років життя;

- подано характеристику чотирьох рівнів музично-особистісного розвитку, визначено об'єкти корекції в досліджуваних компонентах музично-особистісного розвитку: потребово-мотиваційному, емоційно-ціннісному, когнітивному, креативному та психомоторному;

- розроблено систему забезпечення корекційного спрямування музичного виховання дошкільників зі зниженим зором, зміст концептуального, організаційно-діагностичного, змістово-процесуального та результативно-оцінювального її блоків;

- обґрунтовано необхідність запровадження спеціальних корекційних занять із музичного виховання дошкільників з порушеннями зору;

удосконалено сутність понять «музично-особистісний розвиток», «корекційне спрямування музичної діяльності», «музична логоритміка», «горизонтальна ритмопластика», «музикотерапія»;

дістали подальшого розвитку: ідея щодо корекційної спрямованості музичного виховання та наукове уявлення про музичну діяльність дітей дошкільного віку зі зниженим зором, її корекційні можливості; методичне забезпечення корекційно-компенсаторного впливу музичного мистецтва на особистість дитини зі зниженим зором.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні: корекційно спрямованої системи музичного виховання дошкільників зі зниженим зором, що впроваджена в роботу дошкільних навчальних закладів України; «Програмно-методичного комплексу корекційного блоку занять із музичного виховання для дошкільних навчальних закладів (груп) компенсуючого типу для дітей із порушеннями зору» (рекомендованого ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», протокол № 4 від 16.12.2016 р.); програмно-методичного забезпечення для підготовки студентів до відповідної професійно-педагогічної діяльності (навчальної програми «Корекційна спрямованість музичного виховання дошкільників зі зниженим зором», затвердженої на засіданні

кафедри тифлопедагогіки НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 3 від 29 вересня 2016 р.), навчально-методичного посібника «Теоретико-методичні засади музично-ритмічного виховання дошкільників із порушеннями зору» (Гриф МОН, МС №1/11-5829 від 22.03.13 р.), а також методичних рекомендацій із проблеми дослідження, призначених для музичних керівників, вихователів ДНЗ і тифлопедагогів та інших спеціалістів, які у своїй роботі використовують засоби музичного мистецтва, різні види музичної діяльності.

Результати дослідження використано під час розробки Програми з корекційно-розвиткової роботи для підготовчих, 1–4 класів спеціальних загальноосвітніх закладів для сліпих дітей і дітей зі зниженим зором: Ритміка (рекомендована МОН України, наказ № 1148 від 26.09.2016 р.).

Матеріали дослідження можуть використовуватись у системі вищої, спеціальної та інклюзивної освіти для створення й модернізації навчальних і методичних матеріалів з питань музичного виховання дошкільників зі зниженим зором, а також в умовах сімейного виховання тощо. Одержані результати мають суттєве значення для забезпечення послідовності, наступності й перспективності між молодшим, середнім і старшим дошкільним віком у музично-особистісному розвитку дітей зі зниженим зором.

Теоретичні положення та практичні напрацювання, представлені в дисертаційному дослідженні, використано в навчально-виховному процесі низки дошкільних навчальних закладів для дітей із порушеннями зору м. Києва, Дніпропетровської, Сумської, Тернопільської, Херсонської, Чернігівської областей, що підтверджено довідками: КО «Шосткінський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 11 «Казка» Шосткінської міської ради Сумської області (довідка № 16 від 27.04.2017 р.), КЗ «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) – центр розвитку дитини № 35 «Попелюшка» Кам'янської міської ради (довідка № 64 від 26.04.2017 р.), КЗ «Дошкільний навчальний заклад (ясла-сад) № 83 комбінованого типу» Криворізької міської ради (довідка № 254 від 26.04.2017 р.), Херсонський ясла-садок № 22 компенсуючого типу для дітей з вадами зору Херсонської міської ради (довідка №37/01-16 від 18.04.2017 р.), Тербовлянський навчально-виховний комплекс Тернопільської обласної ради (дошкільне відділення) (довідка № 52 від 25.04.2017 р.), Чернігівський дошкільний навчальний заклад № 37 «Казка» (довідка № 14 від 25.04.2017 р.), дошкільний навчальний заклад № 32 Голосіївського району м. Києва (довідка № 30 від 24.04.2017 р.), спеціальний дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 755 Деснянського району м. Києва (довідка № 58 від 24.04.2017 р.), спеціальний навчально-виховний комплекс «Пізнайко» Шевченківського району м. Києва (довідка № 92 від 28.04.2017 р.).

Матеріали теоретичного й експериментального розділів дослідження, що відображені в монографії, наукових статтях та інших публікаціях автора, застосовуються в процесі підготовки майбутніх музичних керівників, корекційних педагогів різних спеціалізацій, вихователів дошкільних навчальних закладів, зокрема Національного педагогічного університету імені

М. П. Драгоманова (довідка № 07-10/1432 від 30.08.2017 р.), комунального вищого навчального закладу «Уманський гуманітарно-педагогічний коледж ім. Т. Г. Шевченка» (довідка № 411 від 19.06.2017 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 1041/1 від 03.05.2017 р.), Нішського університету, педагогічного факультету у Враньє (Сербія) (довідка № 1004 від 28.11.2011 р.).

Експериментальні бази дослідження: аналіз практики забезпечення корекційного спрямування музичної діяльності здійснювався в 64 дошкільних навчальних закладах, у яких виховуються й навчаються діти зі зниженим зором із 22 областей України із залученням 64 музичних керівників, 192 вихователів груп і 128 спеціалістів закладів.

У констатувальному експерименті брали участь 472 дошкільники зі зниженим зором та 470 дітей із нормальним зором. На формуальному етапі дослідження було охоплено в контрольній та експериментальній групах по 236 дошкільників зі зниженим зором.

Вивчення рівнів обізнаності студентів щодо корекційних можливостей музичного виховання дітей зі зниженим зором дошкільного віку здійснювалося з охопленням 54 студентів спеціальності «спеціальна освіта» (спеціалізація «тифлопедагогіка») та 50 студентів спеціальності «музичне мистецтво».

Особистий внесок здобувача в працях, написаних у співавторстві, полягає у визначенні теоретичних засад корекційного спрямування музичної діяльності [2], особливостей використання методів і прийомів музично-особистісного розвитку дошкільників зі зниженим зором у процесі музичного виховання [3].

Апробація результатів дослідження. Теоретичні та експериментальні положення доповідалися й були схвалені на 45 науково-практичних конференціях і семінарах, із яких 30 – міжнародного та 15 – всеукраїнського й міжрегіонального рівнів, зокрема:

– *міжнародних*: міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку корекційної освіти» (Кам'янець-Подільський, 2008), II Міжнародна конференція «Теоретичні та методичні засади розвитку мистецької освіти в контексті Європейської інтеграції» (Суми, 2010, 2013), міжнародна конференція «Књижевност за децу и њена улога у васпитању и образовању деце предшколског узраста» (Врање, Сербія, 2012), международная научно-практическая конференция «Проблемы инклюзивного образования» (Ереван, Армения, 2015), міжнародна онлайн-конференція «Соціалізація осіб з особливими потребами» (Україна, Суми – Німеччина, Гумбольдт, 2014), International Scientific Conference in the field of physical education «Fundamentals of motorical literacy in early childhood development» (Skopje, Македонія, 2015), III Международная научно-практическая конференция: «Современная Наука: Проблемы, Прогнозы и Решения» (Тбілісі, Грузія, 2015), Міжнародний конгрес зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітації «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому

вимірі» (Суми, 2015), International scientific and practical conference «Perspective trends in scientific research – 2015» (Bratislava, Словацька Республіка, 2015), Міжнародна науково-практична конференція «Багатомірність – основа сучасного розвитку спеціальної освіти» (Братислава, Словацька Республіка, 2015), II Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми початкової освіти та інклюзивного навчання у світлі євроінтеграції» (Львів, 2016), V Международная научно-практическая конференция «Специальное образование: традиции и инновации» (Минск, Республика Беларусь, 2016), Міжнародний Конгрес зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії» (Вінниця, 2016), Medzinárodná vedecko-praktická konferencia «Stav, problému a perspektívy pedagogického štúdia a sociálnej práce» (Sládkovičovo, Slovak Republic, 2016), Міжнародний конгрес зі спеціальної педагогік, психології та реабілітології «Інклюзія в новій українській школі: виклики сьогодення» (Київ, 2017);

– *всеукраїнських*: всеукраїнська науково-методична конференція «Ідеї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання» (Кіровоград, 2015), I з'їзд корекційних педагогів України «Актуальні питання соціалізації дітей з особливими освітніми потребами» (Дніпро, 2016), Всеукраїнська науково-практична конференція «Теорія і практика тифлопедагогіки: витоки, сьогодення і перспективи» (Клевань, Рівненська обл., 2017), Всеукраїнська заочна науково-практична конференція «Спеціальна освіта: стан та перспективи» (Харків, 2017).

– *семінарах*: всеукраїнський науково-практичний семінар «Психолого-педагогічний та офтальмологічний супровід інклюзивної освіти дітей з порушеннями зору» (Київ, 2016), регіональний науково-практичний семінар «Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, корекційний і медичний аспекти» (Полтава, 2016), науково-практичний семінар зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітації «Психологічні аспекти корекційного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання» (Суми, 2017).

Публікації. Основні наукові положення й результати дослідження опубліковано в 47 працях (45 – одноосібних): 3 монографіях (2 колективних, 1 одноосібна); 4 програмно-методичних матеріалах: 3 програмах для дітей з особливими освітніми потребами, у т. ч. з порушеннями зору; 1 навчально-методичному посібнику для ВНЗ; 23 статтях у наукових журналах і збірниках наукових праць (5 – у зарубіжних виданнях, 16 – у вітчизняних фахових виданнях, 2 – в інших виданнях), 17 – у матеріалах наукових конференцій.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук «Корекція психофізичного розвитку дошкільників з порушеннями зору засобами ритміки» була захищена в 2006 році, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувались.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів,

висновків, списку використаних джерел (466 найменувань, із них 17 – іноземними мовами) і 14 додатків. Загальний обсяг роботи становить 718 сторінок, із них основного тексту – 416 сторінок. Дисертація містить 47 таблиці та 17 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** висвітлено актуальність і стан розробленості проблеми, зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, розкрито теоретико-методологічні основи, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо їх апробації та впровадження.

У першому розділі **«Вплив музичного мистецтва на формування особистості дитини»** проаналізовано виховні, освітні, загальнорозвивальні можливості та еволюцію думки щодо педагогічного впливу музики на особистість дитини, висвітлено історію становлення й розвитку вітчизняної системи дошкільного музичного виховання.

Вивчення літературних джерел показало, що музичне мистецтво є не тільки специфічним засобом пізнання навколишнього світу, але й вагомим фактором формування особистості. З'ясовано ступені його виховного, освітнього та розвивального впливу на особистість дитини, зв'язки з естетичним, моральним, національним, громадянським, комунікативним, трудовим, валеологічним напрямками виховання (О. Кононко, О. Лобова, В. Лозова, С. Науменко, Г. Ніколаї, О. Олексюк, Г. Падалка, В. Передерій, В. Постовий, О. Ростовський, К. Стеценко, О. Сухомлинський, Г. Філіпчук, Б. Яворський та ін.).

Освітній вплив музичного мистецтва відображено в завданнях сучасних програм із музичного виховання, що репрезентують необхідний і достатній для певного вікового періоду комплекс музичних знань, умінь і навичок, які забезпечують можливість успішного виконання різних видів музичної діяльності.

Розвивальний вплив пов'язаний з індивідуальним музичним розвитком дитини в напрямі музично-слухових і музично-творчих здібностей (М. Алейніков, Л. Баренбойм, О. Борисова, В. Верховинець, Н. Ветлугіна, Л. Виготський, Л. Горюнова, В. Лабунець, М. Леонтович, О. Лобова, О. Ростовський, В. Тушева, О. Хижна та ін.), елементарним полімистецьким – у напрямі опанування дитиною різними видами мистецтва (Л. Масол, Н. Миропольська, О. Рудницька та ін.) та загальнорозвивальним – спрямованим на розвиток загальних і загально-навчальних здібностей дітей (М. Арановський, Т. Баришева, В. Венгер, Е. Гальперін, Л. Горюнова, В. Максимов, В. Медушевський, Є. Назайкінський, В. Петрушин, Н. Сулова, Г. Тарасов, Г. Ципін та ін.).

Ретроспективний аналіз розвитку зарубіжної думки щодо педагогічного впливу музики на особистість дитини є свідченням тривалого шляху від часів

античності до теоретичного обґрунтування цих ідей у XVII ст. (Й. Герbart, Я. Коменський, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Фребель та ін.), появи навчально-виховних систем у XX ст. і використанні різних видів музичної діяльності в становленні й розвитку особистості (М. Монтессорі, Р. Штайнер та ін.), внеску в цей процес прогресивних ідей видатних педагогів кінця XIX–початку XX ст. (Е. Жак-Далькроз, К. Орф та ін.) – до сучасного музичного виховання дітей на основі концепцій, теоретико-методичних положень відомих музичних педагогів (З. Кодаї, А. Легаспі де Арісменді, К. Форраї та ін.).

Історичний аналіз генези вітчизняної системи дошкільного музичного виховання засвідчив, що її становлення відбулося за часів Київської Русі та впродовж тривалого розвитку ввібрало досвід народної педагогіки й фольклорних традицій; погляди видатних українських мислителів XVIII–XIX ст. (Г. Сковорода та Т. Шевченко), ідеї громадських діячів і педагогів (В. Одоєвський, С. Русова, М. Свентицька, А. Симонович, Є. Тихєєва, К. Ушинський та ін.) та педагогів-музикантів XIX–XX ст. (В. Верховинець, Д. Леонтович, М. Лисенко, Я. Степовий, К. Стеценко, Б. Яворський та ін.). У XX ст. побудова вітчизняної системи музичного виховання ґрунтується на розробці його теоретико-методичних засад, зокрема стосовно роботи з дітьми дошкільного віку (О. Апраксіна, Н. Ветлугіна, Г. Войнова, Н. Гвоздецька, А. Зіміна, А. Кенеман, М. Палавандішвілі, О. Радинова, М. Румер, В. Шацька, С. Шоломович та ін.).

З'ясовано, що сучасний стан досліджуваної проблеми характеризується активізацією наукового пошуку в напрямі обґрунтування ідей різнобічного впливу музичного мистецтва на формування особистості дошкільників (О. Аліксійчук, Е. Белкіна, Н. Гавриш, І. Газіна, О. Долинна, О. Кисельова, О. Кононенко, С. Кулачківська, С. Науменко, Т. Науменко, І. Сташевська, Н. Фоломєєва, А. Шевчук та ін.).

Теоретичний аналіз досліджень показав різні підходи до розуміння ролі музики, музичної діяльності у становленні й розвитку особистості дитини. Науково-практичні здобутки стали провідним орієнтиром у зародженні ідей лікувально-педагогічного впливу музичного мистецтва на особистість дитини з особливими освітніми потребами.

Другий розділ **«Музична діяльність у системі корекційно-розвивальної роботи з дітьми зі зниженим зором у дошкільному навчальному закладі»** присвячено історичному та методологічному аналізу лікувально-педагогічного впливу музичного мистецтва на особистість; характеристиці досвіду використання музикотерапії в системі корекційно-розвивальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, з'ясуванні сутності корекційного спрямування музичної діяльності, її змістового діапазону та структурування.

У дисертаційному дослідженні виділено й охарактеризовано напрями використання музичного мистецтва: психофізіологічний, психотерапевтичний, психологічний та соціально-педагогічний. Психофізіологічний пов'язаний із

позитивним впливом музики на різні функції організму (П. Анохін, В. Бехтерев, С. Корсаков, І. Павлов, І. Сеченов, І. Гарханов та ін.); психотерапевтичний – з лікувальним впливом і позбавленням від різних емоційних, особистісних, соціальних та інших ускладнень (Л. Брусиловський, Л. Волович, Б. Карвасарський, А. Понтвік, К. Швабе та ін.), психологічний – із впливом на різні психічні процеси та структурні компоненти особистості (Л. Виготський, І. Євтушенко, С. Міловська, В. Петрушин, Б. Теплов, П. Якобсон та ін.), соціально-педагогічний – із здатністю естетично сприймати дійсність як безпосередньо в житті, так і через музичні твори та шляхом діяльності, пов'язаної з музичним мистецтвом (О. Аліксійчук, Н. Ветлугіна, І. Газіна, Д. Кабалевський, О. Кисельова, М. Палавандішвілі, О. Радинова, Н. Фоломєєва та ін.).

У результаті аналізу спеціальної літератури виявлено, що музичне мистецтво з початку ХХ сторіччя до сучасного часу розглядається як фактор, що відіграє важливу роль у корекційно-виховній роботі з дітьми з різними порушеннями у психофізичному розвитку, спочатку в напрямі використання музично-ритмічних занять, а надалі – занять із музичного виховання.

У контексті дослідження розглянуто роль музично-ритмічних занять для корекції порушень у психофізичному розвитку дітей дошкільного та шкільного віку з порушеннями зору, що було обґрунтовано в низці наукових досліджень і відображено в програмах із ритміки (Ю. Картава, В. Кручинін, Л. Плаксіна, В. Ремажевська та ін.).

У низці праць педагогів-практиків (Ю. Гохфельд, О. Гребньов, З. Колеснікова, В. Кулаков, Є. Печерська, А. Попов, О. Соколов та ін.) підкреслено корекційне значення музики у виправленні різних психофізичних недоліків, розвитку музичного слуху, ритму тощо в дітей із порушеннями зору, але не розкрито методичні особливості відповідної роботи, що заважає поширенню наявного досвіду.

Акцентується увага на компенсаторному впливі музики на особистість дитини з порушеннями зору, зазначаючи, що музичне мистецтво з його видами й засобами спонукає дітей до використання збережених аналізаторів (Т. Геращенко, О. Гребньов, М. Деркач, М. Земцова, З. Колеснікова, Л. Куненко, О. Соколов, Л. Солнцева та ін.).

Окремі аспекти корекційно-розвивального значення музичного мистецтва висвітлено в працях, що стосуються дітей із порушеннями зору шкільного віку (Л. Куненко, Л. Нафікова, Е. Ютріна та ін.), але в цілому проблема корекційного спрямування музичної діяльності дошкільників зі зниженим зором не знайшла належного вирішення в науковому плані та відображення в спеціальній літературі й потребує вивчення, дидактичного та методичного забезпечення відповідними розробками.

У дисертації різнобічний вплив музики на дитину розглядається й в аспекті арт-терапевтичних методик, де музикотерапія виступає сучасним її видом, що використовується в системі корекційної допомоги дітям із проблемами в

розвитку і сприяє гармонізації особистості та її соціальній адаптації (О. Вознесенська, Н. Квітка, М. Кисельова, Л. Куненко, І. Левченко, Т. Мазанова, З. Матейова, О. Медведєва, С. Рибаківа, Ю. Шевченко, Г. Шипулін та ін.). Однак, проведений теоретичний аналіз показав, що корекційні можливості музикотерапії в роботі з дітьми дошкільного віку зі зниженим зором залишаються недостатньо вивченими. Сучасна практика свідчить про доцільність виділення із музичного виховання музикотерапії як корекційного виду занять виходячи з того, що її використання є досить ефективним напрямом для поліпшення корекційної роботи з дітьми, які мають різні проблеми в розвитку.

Аналіз досліджуваної проблеми дозволив з'ясувати, що зі сферою музичного мистецтва пов'язана категорія «музичної діяльності», яка в нашій роботі розглядається з позиції діяльнісного підходу, педагогіки, психології, методики формування музично-естетичної культури. Враховано, що дошкільний вік є сенситивним для формування вмінь і навичок музичної діяльності та сприятливим для корекції порушень психофізичного розвитку (Л. Божович, Л. Виготський, П. Гальперін, О. Запорожець, О. Леонтєв, С. Миронова, В. Синьов, М. Шеремет та ін.).

Узагальнюючи існуючі підходи, ми розглядаємо *музичну діяльність* як засіб активного залучення дітей до музичного мистецтва та як відображення їхньої взаємодії з ним у різних видах цієї діяльності (слухацька, виконавська, музикотворча та музикознавча), що реалізуються в різноманітних формах спілкування з музикою (слухання, співі, гри на музичних інструментах, рухах, імпровізаціях, ознайомленні з основами музичної грамоти тощо). У дошкільній освіті сутність і зміст музичної діяльності визначаються згідно з вимогами державних стандартів і навчальних програм та реалізуються через процес музичного виховання.

Доведено, що зорові порушення й захворювання відображаються на формуванні всієї діяльності людини та її психічних функціях, провокують виникнення несприятливих умов розвитку, появу вторинних відхилень у особистості, що підкреслює важливість і необхідність організації корекційно спрямованого процесу музичного виховання дошкільників зі зниженим зором (Л. Вавіна, І. Гудим, Т. Дегтяренко, М. Земцова, В. Кобильченко, О. Литвак, І. Моргуліс, Є. Синьова, С. Федоренко та ін.). При цьому в спеціальній психології та педагогіці стверджується, що корекційні зусилля повинні спрямовуватися на усунення недоліків і розвиток пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери, фізичних, моторно-рухових якостей, мовлення та, в цілому, особистості дитини з психофізичними порушеннями, зокрема з порушеннями зору (Л. Виготський, М. Земцова, С. Максименко, О. Романенко, В. Синьов, Л. Фомічова, О. Форостян та ін.).

У межах предмету дослідження корекційний вплив спрямовується на музично-особистісний розвиток дитини дошкільного віку зі зниженим зором як складову гармонійного розвитку особистості. Узагальнення наукових поглядів

щодо цього феномену дало підстави визначити, що музично-особистісний розвиток (МОР) дошкільників зі зниженим зором це кількісні та якісні зміни в особистісному розвитку дитини внаслідок участі її в музичній діяльності та цілеспрямованого корекційного впливу на порушені компоненти МОР.

З'ясовано, що зміст і структура категорії «корекційно спрямована музична діяльність» дошкільників зі зниженим зором не набула чітко вираженого статусу, незважаючи на застосування в науковому обігу. Узагальнюючи підходи міжгалузевої інтеграції наукових знань, у дослідженні подано визначення цього феномену на основі таких ключових понять, як «діяльність», «музична діяльність», «музичне виховання», «корекція», «компенсація».

У нашому розумінні музична діяльність корекційного спрямування трактується як спосіб залучення дитини зі зниженим зором у процес музичного виховання, тим самим здійснюючи не лише освітній, виховний і розвивальний впливи на її особистість, а й корекційний, стимулюючи виправлення порушених компонентів музично-особистісного розвитку та поліпшуючи останній.

Як системну цілісність визначено структуру корекційного спрямування музичної діяльності, до складу якої ввійшли чотири блоки: музичної спрямованості, музично-когнітивний, музично-праксеологічний, музично-творчий із відповідними компонентами МОР: потребово-мотиваційний, емоційно-ціннісний, когнітивний, психомоторний та креативний. Цілеспрямований корекційний вплив на порушені компоненти має покращити рівні музично-особистісного розвитку дошкільників зі зниженим зором, що в подальшому сприятиме їх соціалізації.

У третьому розділі **«Сучасний стан організації музичної діяльності в дошкільному навчальному закладі для дітей зі зниженим зором»** проаналізовано існуючу систему музичного виховання в дошкільних навчальних закладах дітей цієї категорії, висвітлено рівні обізнаності студентів спеціальності «спеціальна освіта» (спеціалізація «тифлопедагогіка») та «музичне мистецтво» щодо корекційних можливостей музичного виховання дітей зі зниженим зором дошкільного віку, охарактеризовано контингент експериментальної групи та здійснено порівняльний аналіз рівнів музично-особистісного розвитку дошкільників зі зниженим зором і їх однолітків із нормальним зором.

Аналіз досвіду організації музичного виховання в дошкільних навчальних закладах для дітей зі зниженим зором, що відбувався за професійно-компетентним, організаційно-діагностичним, корекційно-розвивальним напрямами засвідчив, що в цьому процесі не забезпечується реалізація основного принципу спеціальної освіти – її корекційно-розвивальної спрямованості. На нашу думку, це пов'язано, передусім, з такими недоліками сучасної практики, як недостатній рівень обізнаності музичних керівників щодо корекційних можливостей музичної діяльності, нерозробленість діагностичного інструментарію з дослідження рівнів музично-особистісного розвитку дитини зі

зниженим зором, організації корекційних занять із музичного виховання та їх нормативно-методичного забезпечення. Кількість методичної літератури в цьому напрямі вкрай обмежена.

У межах професійно-компетентного напрямку дослідження здійснено аналіз сучасної практики підготовки майбутніх тифлопедагогів і музичних керівників дошкільних навчальних закладів на предмет розуміння ними корекційних можливостей музичного виховання. У процесі дослідження виявлено вищий рівень опанування студентами спеціальності «музичне мистецтво» системи загальних знань із галузі музичного виховання у порівнянні зі студентами спеціальності «спеціальна освіта» (спеціалізації «тифлопедагогіка»), які краще орієнтуються в питаннях корекційно спрямованого навчально-виховного процесу. Однак студенти обох спеціальностей недостатньо володіють системою спеціальних знань у галузі музичного виховання дошкільників зі зниженим зором, не усвідомлюють можливості та значущості корекційної спрямованості цього процесу.

У дисертаційному дослідженні подано відомості про стан зору, здоров'я та особливості психофізичного розвитку дітей зі зниженим зором. Така інформація є основою для виявлення потреби в спеціальній корекційній допомозі та посилення корекційного спрямування системи музичного виховання дошкільників зі зниженим зором.

Виходячи з вище наведеної структури корекційного спрямування музичної діяльності, нами досліджено рівні й особливості розвитку компонентів МОР дошкільників зі зниженим зором за п'ятьма напрямками:

I-й – музично-мотиваційний напрям – передбачав виявлення рівнів розвитку потребово-мотиваційного компоненту МОР за такими показниками: наявність інтересу до музичного мистецтва; бажання брати участь у різних видах музичної діяльності;

II-й – музично-емоційний напрям – був спрямований на дослідження рівнів розвитку емоційно-ціннісного компоненту МОР за такими показниками: прояв емоційної активності в реагуванні на музику; сформованість емоційного словника; розвиток музичних уподобань;

III-й – музично-когнітивний напрям – передбачав вивчення рівнів розвитку когнітивного компоненту МОР за такими показниками: сприймання й розуміння музики; адекватність і виразність музичного мовлення;

IV-й – музично-праксеологічний – спрямовувався на виявлення рівнів розвитку психомоторного компоненту МОР за такими показниками: музично-рухова активність, критеріями оцінювання якої стали активність і дійовість участі дитини в різних видах музичної діяльності; просторова організація рухів за критеріями оцінювання сформованості просторових характеристик рухів і навичок організації руху в напрямках; координація рухів рук, рук і ніг у різній площині; координація рухів загальної та дрібної моторики з мовленням;

V-й – музично-творчий напрям – передбачав виявлення рівнів розвитку креативного компоненту МОР за такими показниками: здатність до пісенної та музично-рухової творчості.

У процесі розробки авторської діагностичної методики було використано підходи інших дослідників щодо вивчення музичного розвитку особистості дитини дошкільного віку з нормальним зором (Л. Комісарова, І. Романюк), початкової музичної освіченості дітей із порушеннями зору (Л. Куненко) та методики інших авторів (В. Кручинін, О. Лазаренко, Н. Сорокіна, Т. Тихоніна (Білоус), А. Щетиніна), які було адаптовано й модифіковано, виділено показники, їх компоненти, критерії оцінювання. Орієнтуючись на принцип наступності між дошкільною та шкільною ланками систему оцінювання доповнено достатнім рівнем, і, відповідно, виділено 4 рівні: I – високий (3 бали); II – достатній (2 бали); III – середній (1 бал); IV – початковий (0 балів), визначивши їх кількісну та якісну характеристики.

Порівняльний аналіз емпірично одержаних даних на констатувальному етапі дослідження дозволив виявити значне відставання дітей зі зниженим зором (зн/з) 4-го, 5-го і 6-го років життя від їхніх однолітків із нормальним зором (н/з) за всіма рівнями розвитку досліджуваних компонентів МОР. Встановлено, що серед дітей зі зниженим зором найбільш невтішна картина спостерігається в креативному та психомоторному розвитку його компонентів. Деякі кращі результати зафіксовано в емоційно-ціннісному, когнітивному та потребово-мотиваційному компонентах (див. табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз рівнів розвитку компонентів МОР дошкільників із нормальним (н/з) та зі зниженим (зн/з) зором на констатувальному етапі дослідження

Компоненти МОР	Рік життя	Високий рівень		Достатній рівень		Середній рівень		Початковий рівень	
		н/з	зн/з	н/з	зн/з	н/з	зн/з	н/з	зн/з
Потребово-мотиваційний	4-й	19,3	13,1	36,8	26,9	30,4	36,9	13,5	23,1
	5-й	22,5	15,0	40,7	31,3	25,8	32,3	11,0	21,4
	6-й	25,0	16,7	44,7	35,0	22,9	29,7	7,4	18,6
Емоційно-ціннісний	4-й	23,3	10,4	34,0	17,0	29,3	43,7	13,4	28,9
	5-й	28,6	14,3	41,6	22,4	23,6	40,8	6,2	22,5
	6-й	37,0	20,4	47,9	26,7	13,3	35,1	1,8	17,8
Когнітивний	4-й	19,3	2,1	35,7	6,2	32,1	58,6	12,9	33,1
	5-й	19,2	13,5	31,4	22,5	28,7	36,6	20,7	27,4
	6-й	23,1	16,1	37,4	26,8	27,8	37,7	11,7	19,4
Психомоторн	4-й	22,2	8,3	36,4	16,6	31,4	48,9	10,0	26,2
	5-й	22,4	10,0	45,7	20,4	23,1	42,0	8,8	27,6
	6-й	24,5	8,2	44,3	16,0	24,0	51,0	7,2	24,8
Креативний	4-й	23,6	2,8	27,1	6,9	34,3	59,3	15,0	31,0
	5-й	25,0	4,8	35,0	8,2	32,1	59,1	7,9	27,9
	6-й	26,3	6,1	38,5	15,9	26,8	50,3	8,4	27,7

Аналіз і узагальнення отриманих результатів уможливили виділення чотирьох рівнів музично-особистісного розвитку дошкільників.

До *високого рівня* увійшли діти, які характеризуються яскраво вираженим, стійким інтересом до спілкування з музикою, активним і усвідомленим бажанням брати участь у різних видах музичної діяльності й формах музичного виховання; активно-дійовим і стабільним ставленням до такої діяльності; здатністю та прагненням до власної пісенної та музично-рухової творчості; порівняно високими показниками сформованості потребово-мотиваційного, емоційно-ціннісного, когнітивного, психомоторного, креативного компонентів музично-особистісного розвитку (24,1 % – н/з, 10,8 % – зн/з, різниця – 13,3 %).

До *достатнього рівня* віднесено дітей, які зацікавлені музичним мистецтвом, мають достатньо широкі межі мотиваційно-потребових переваг, з бажанням беруть участь у різних видах музичної діяльності та формах музичного виховання, втім, вони адекватно не усвідомлюють власні мотиви спілкування з музикою. У дітей, віднесених до цього рівня, ступінь дійової участі проявляється систематично, а вибір видів музичної діяльності (переважно наслідувального, репродуктивного характеру) мотивується зовнішніми ознаками. У процесі виконання творчих завдань дошкільники намагаються виявляти самостійність, елементи творчого підходу. Вони проявляють достатній рівень розвитку потребово-мотиваційного, емоційно-ціннісного, когнітивного, психомоторного, креативного компонентів музично-особистісного розвитку (38,5 % – н/з, 19,9 % – зн/з, різниця – 18,6 %).

До *середнього рівня* увійшли діти, у яких інтерес до музичного мистецтва позитивний, але недостатньо виражений і проявляється епізодично, ситуативно, на рівні розважальності. Діти цієї категорії потребують у процесі музичної діяльності постійного контролю й заохочувальних впливів; ступінь дійової участі має епізодичний характер, їм властива схильність більше до присутності та спостереження за діяльністю інших, активність не проявляють; під час виконання окремих дій діти керуються лише найближчими мотивами діяльності, потребують допомоги, додаткового показу, роз'яснення; потреба у творчому самовираженні й уміння творчо використовувати набутий досвід музичної діяльності проявляється залежно від обставин, настрою, привабливості музичного, вербального та музично-рухового матеріалу для творчості, особистих музичних уподобань, але якість виконання творчих завдань характеризується відсутністю ясності, точності й цілісності передачі образу. Діти демонструють слабкий рівень розвитку потребово-мотиваційного, емоційно-ціннісного, когнітивного, психомоторного, креативного компонентів музично-особистісного розвитку (27,0 % – н/з, 44,1 % – зн/з, різниця – 17,1 %).

До *початкового рівня* віднесено дітей, у яких спостерігається байдуже, слабо виражене, а то й негативне ставлення до музичної діяльності в цілому; практично в них відсутня потреба в спілкуванні з музикою, дійовій участі, музичному самовираженні; їм необхідна постійна підтримка, заохочення, допомога з боку педагога та інтенсивна стимуляція; креативні здібності не проявляються. У дітей цього рівня виявлено низькі показники розвитку потребово-мотиваційного,

емоційно-ціннісного, когнітивного, психомоторного компонентів музично-особистісного розвитку (10,4 % – н/з, 25,2 % – зн/з, різниця – 14,8 %) (див. рис.1).

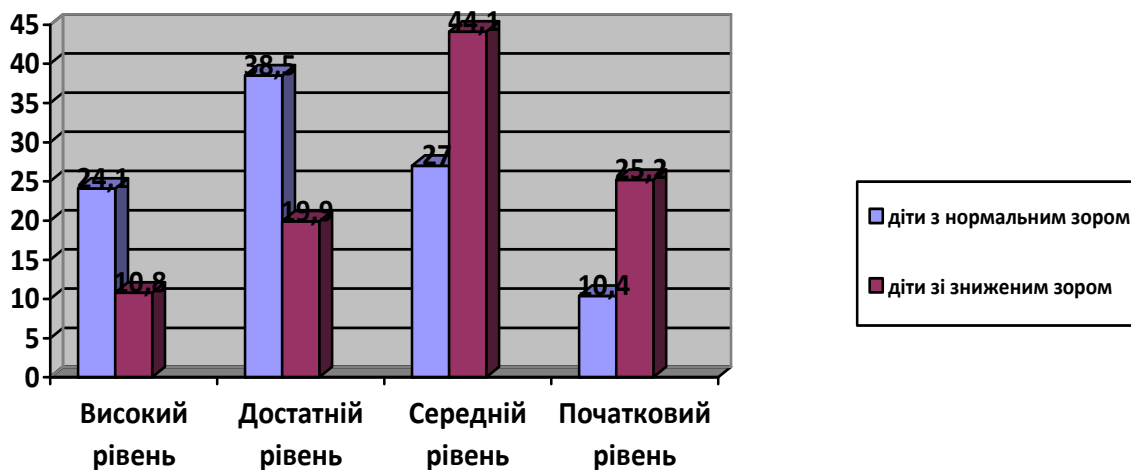

Рис. 1. Порівняння кількісних показників рівнів музично-особистісного розвитку дітей з нормальним і зі зниженим зором, одержаних на констатувальному етапі дослідження

У процесі констатувального етапу педагогічного експерименту виявлено специфічні особливості досліджуваних компонентів, які в подальшому було визначено як об'єкти корекції, та позитивні тенденції в музично-особистісному розвитку відповідно до кожного вікового періоду, опора на які дозволяє правильно визначити корекційний маршрут і сприятиме розвитку особистості дитині зі зниженим зором.

У четвертому розділі «**Шляхи посилення корекційної ефективності музичного виховання дошкільників зі зниженим зором**» представлена модель забезпечення корекційного спрямування системи музичного виховання дошкільників зі зниженим зором (КССМВ), описано її структуру, висвітлено результати впровадження експериментальної системи, подано програму щодо підготовки студентів до відповідної роботи з дошкільниками, які мають суттєві порушення зорової функції.

Структура моделі КССМВ включає концептуальний, організаційно-діагностичний, змістово-процесуальний та результативно-оцінювальний блоки (див. рис. 2).

Концептуальний блок репрезентує методологічну основу побудови експериментальної системи на чотирьох рівнях: філософському; загально-педагогічному; спеціально-педагогічному; дидактико-методичному.

Організаційно-діагностична складова моделі включає принципи, умови, специфіку, вимоги до організації процесу вивчення музично-особистісного розвитку та відповідну діагностичну методику.

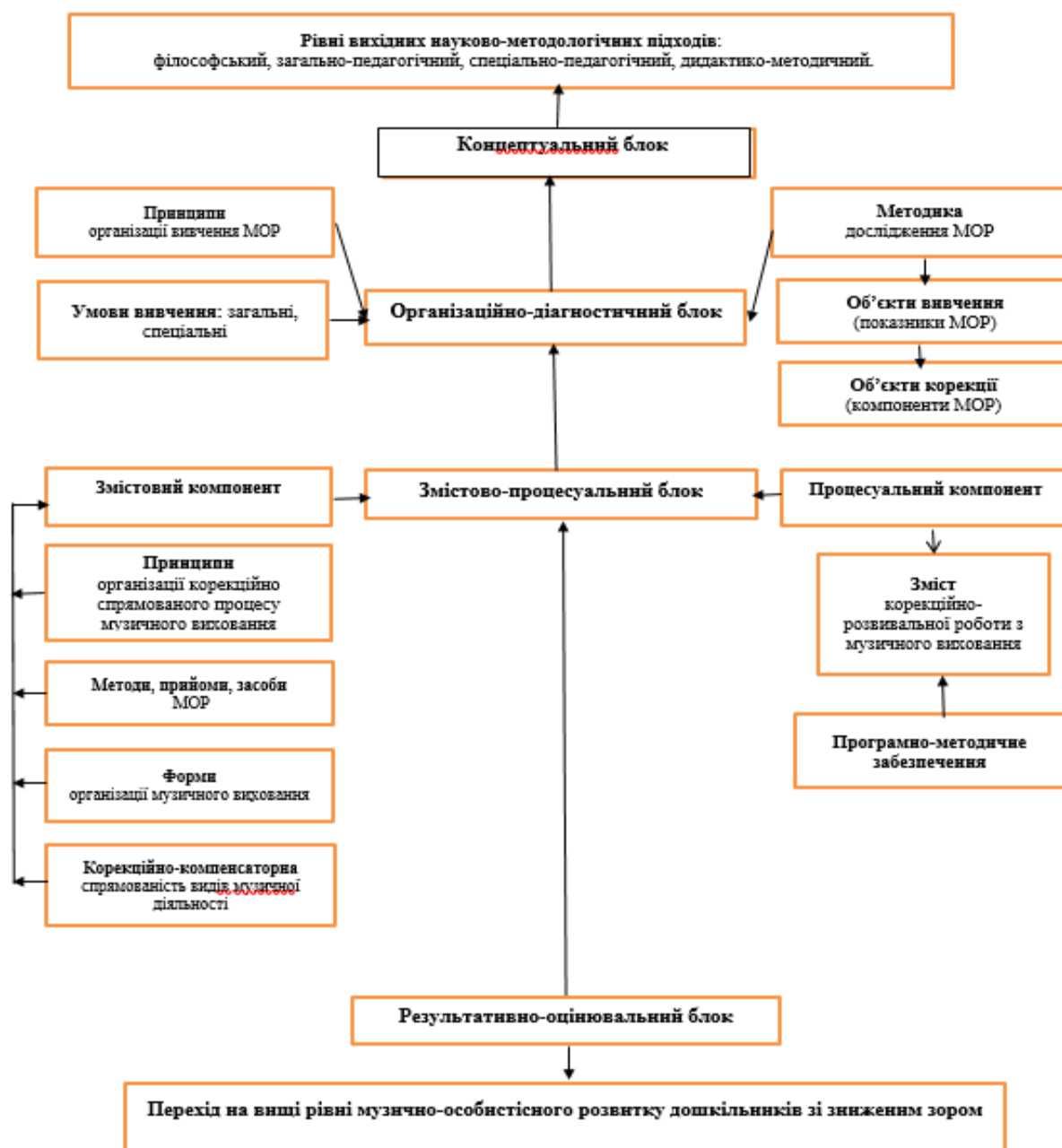

Рис. 2. Модель забезпечення корекційного спрямування системи музичного виховання дошкільників зі зниженням зором

Проведення діагностичних процедур ґрунтується на комплексному застосуванні психолого-педагогічних принципів вивчення дитини з інтерпретацією їх в аспекті музичної діяльності дошкільників зі зниженням зором. Нами виділено й конкретизовано такі принципи вивчення дитини: гуманізації; комплексного попереднього вивчення; всебічності та цілісності; мультимодальності організації; динамічності; домінування якісного підходу в процесі діагностики з порівнянням кількісно-якісних результатів; єдності діагностики й корекції; перспективності та прогнозу в діагностичній роботі;

врахування індивідуальних особливостей дитини в зіставленні із загальними та специфічними віковими психофізичними особливостями.

Важливим є дотримання низки загальних і спеціальних умов діагностичної роботи, зокрема:

- систематичне вивчення;
- визначення та дотримання часових меж обстеження;
- альтернативність у виборі діагностичних методик;
- психологічний комфорт;
- дотримання відповідної освітленості музичної зали, оптимального зорового навантаження;
- адаптація діагностичних методик для дітей зі зниженим зором щодо процедури дослідження;
- адаптація й модифікація діагностичного наочного інструментарію тощо.

Змістово-процесуальний блок зумовлений специфікою корекційного спрямування процесу музичного виховання. У його структурі виділено змістовий і процесуальний компоненти.

Змістовий компонент детермінований принципами музичного виховання, методами, прийомами й засобами управління музично-особистісним розвитком і спеціальними формами організації музичного виховання. Для посилення корекційної ефективності процесу музичного виховання визначено умови організації цих занять, охарактеризовано корекційно-компенсаторні можливості основних видів музичної діяльності.

У межах експериментальної системи нами було обґрунтовано основні теоретичні положення (принципи), що визначають мету, завдання, форми, методи музичного виховання та механізми, реалізація яких передбачає формування й максимальну активізацію компенсаторних можливостей дитини. Серед них: гуманістичної сутності та цілеспрямованості процесу музичного виховання; педагогічного оптимізму; корекційно-компенсаторної спрямованості; особистісно-діяльнісного підходу; індивідуального й диференційованого підходу; оптимальності й варіативності засобів корекційно-педагогічних впливів; стимулювання активності, самостійності, мотивації та позитивного ставлення до музичної діяльності.

У технологіях формувального експерименту застосовувалася низка методів, прийомів і засобів музично-особистісного розвитку, які в експериментальному дослідженні побудовані на загальноприйнятій основі з описом специфіки їх використання, а саме:

- словесні (розповідь, бесіда, пояснення, використання художнього слова); методи та прийоми цілеспрямованої допомоги педагога (інструкції, поради, словесна підтримка, підказка); метод ритмодекламації, прийом кольорового співвіднесення;
- наочні (показ, ілюстрація, демонстрація) з використанням музично-дидактичних, мультимедійних засобів унаочнення педагогічного процесу;

- практичні (вправи, поетапне навчання, симультанні дії, імітування, креативне відтворення, придумування, проблемно-пошукові ситуації, створення ситуації успіху).

Особливого значення надавалося використанню методів і прийомів компенсаторного розвитку (полісенсорне сприймання музики, «тактильне» сприймання музики, мімічне відображення характеру музики).

Музичне виховання в дошкільному навчальному закладі для дітей зі зниженим зором організовується за тими самими формами, що й для дітей із нормальним зором: основна (заняття з музичного виховання різних типів); додаткова (гурткові заняття мистецького спрямування); музично-розважальна (свята, концерти, фестивалі, розваги тощо); самостійна музична діяльність. Нами доповнено цю класифікацію спеціальною формою, що включає блок корекційно-розвивальних занять (ритміка, музична логоритміка, горизонтальна ритмопластика, музикотерапія).

Процесуальний компонент змістово-процесуального блоку КССМВ є практичним втіленням експериментальної системи через зміст корекційно-розвивальної роботи з музично-особистісного розвитку та програмно-методичного забезпечення корекційного блоку занять із музичного виховання.

Метою реалізації корекційного спрямування системи музичного виховання визначено покращення рівнів музично-особистісного розвитку дошкільників зі зниженим зором завдяки вирішенню групи корекційно-розвивальних завдань, спрямованих на розвиток і корекцію порушених його компонентів (виділених нами об'єктів корекції). До цих завдань віднесено:

1. Потребово-мотиваційні: формування інтересу до спілкування з музичним мистецтвом, бажання участі в різних видах музичної діяльності.
2. Емоційно-аксіологічні: розвиток емоційної активності, музичних уподобань, активізація словника емоційної лексики.
3. Когнітивно-гносеологічні: розвиток сприймання й розуміння музичних творів, їх змісту та виразних засобів, подолання вербалізмів уявлень. Розвиток виразності мовлення, активізація мовленнєвої та комунікативної діяльності.
4. Дієво-практичні: розвиток музично-рухової активності, просторової організації рухів, координації рухів, узгодження їх із мовленням. Подолання специфічних особливостей виконання рухів (невпевненості, неузгодженості, скутості, стереотипності, порушень ходи та ін.), а також недоліків просторового орієнтування (неправильної траєкторії руху, страх руху в просторі, зниження активності та ін.).
5. Креативні: розвиток здатності до вигадування (мелодії, рухового образу), вироблення самостійності у творчому процесі, подолання негативних проявів (невизначеності, схематичності та ін.) під час створення нових продуктів музичної діяльності
6. Компенсаторні: розвиток сенсорно-перцептивної сфери.

Експериментальна робота з музично-особистісного розвитку

дошкільників зі зниженим зором відбувалася протягом трьох років і включала чотири етапи.

На *першому – пропедевтичному етапі* (період раннього дитинства) за допомогою доступних видів, форм і засобів музичної діяльності та за умов постійного нарощування успіхів у різних її видах, закріплення досягнутих позитивних результатів, застосування спеціальних корекційних прийомів і засобів стимулювання, активізації та опосередкованої допомоги дорослих у дітей розвивалося слухове сприймання; формувалися й розвивалися музичні образи, розвивалося мовлення, мотивація спілкування та музично-ритмічні рухи. У такий спосіб здійснювалася підготовка дітей до сприймання музичної інформації на полімодальній основі, що забезпечувало еластичність включення сенсорних аналізаторів у компенсаторну роботу. Пропедевтичні заняття переважно проводились у родинному середовищі.

На *другому – підготовчому етапі* увага приділялася розвитку інтересу дітей до музики й бажання спілкуватися з нею, брати участь у різних видах музичної діяльності, що забезпечувало формування потребово-мотиваційного компонента музично-особистісного розвитку дошкільників зі зниженим зором. Реалізація цього етапу відбувалася у режимі дня дошкільників – у процесі освітніх занять вихователів і спеціалістів закладу, самостійної дитячої діяльності, а також в умовах родинного виховання.

У межах предмету дослідження акцентовано увагу на реалізації *третього – основного (власне корекційного) етапу* експериментальної роботи, метою якого визначено цілеспрямований корекційний вплив на порушені компоненти МОР (потребово-мотиваційний, емоційно-ціннісний, когнітивний, психомоторний і креативний) дошкільників зі зниженим зором.

Робота на даному етапі розроблялася з урахуванням вікової динаміки й перспективи музично-особистісного розвитку дитини. Реалізація його відбувалася в основних, додаткових і спеціальних формах організації музичного виховання. Для посилення ефективності корекційного впливу на порушені компоненти музично-особистісного розвитку впроваджено корекційно-розвивальні заняття з музичного виховання, зазначені вище.

Четвертий – репрезентаційний етап спрямований на показ (демонстрацію) дошкільниками зі зниженим зором їхніх музичних і музично-рухових здобутків у процесі музично-розважальних заходів (свят, фестивалів, концертів тощо), самостійної музичної діяльності тощо. Даний етап є свідченням результативності проведеної корекційно-розвивальної роботи.

Відповідно до результатів констатувального етапу дослідження, з метою вирішення проблем методичного забезпечення корекційних занять із музичного виховання дошкільників зі зниженим зором розроблено програмно-методичний комплекс, що представлений у програмах із ритміки, музичної логоритміки, горизонтальної ритмопластики та музикотерапії з описом їх організації. Кожна з цих програм спрямована на комплексну реалізацію корекційно-розвивальних завдань з акцентованим впливом на окремі порушені компоненти музично-

особистісного розвитку завдяки впровадженню специфічних видів музичної діяльності.

Результативно-оцінювальний блок КССМВ передбачав проведення дослідження за розробленою методикою виявлення рівнів і особливостей музично-особистісного розвитку дошкільників зі зниженим зором для оцінки ефективності експериментальної системи.

З метою перевірки даних формувального етапу експерименту, що отримані на основі проведення діагностичної процедури, аналогічної до констатувального етапу, були обрані три групи дошкільників (дві контрольні й одна експериментальна). До I контрольної групи увійшли діти з нормальним зором, до II контрольної – діти зі зниженим зором, до експериментальної – діти зі зниженим зором.

Результати формувального етапу дослідження засвідчили високу ефективність і результативність забезпечення корекційного спрямування системи музичного виховання, завдяки чому музично-особистісний розвиток дітей експериментальної групи значно покращився за всіма показниками, порівняно з дітьми цієї самої категорії з II контрольної групи (із суттєвою різницею на початковому – 10,5 % та достатньому – 10,1 % рівнях і, менш суттєвою – на високому – 5,7 % і середньому – 5,3 % рівнях) і наблизився до рівнів МОР дітей із нормальним зором із I контрольної групи, де найменшу різницю між ними становив початковий рівень – в 1,8 % (на констатувальному 14,8 %). Позитивні зрушення відбулись у досліджуваних дітей із достатнім рівнем, де різниця між ними склала 5,5 % (на констатувальному – 18,6 %), високим – у 5,7 % (на констатувальному 13,3 %) та середнім – у 13,0 % (на констатувальному – 17,1 %) (див. рис. 3).

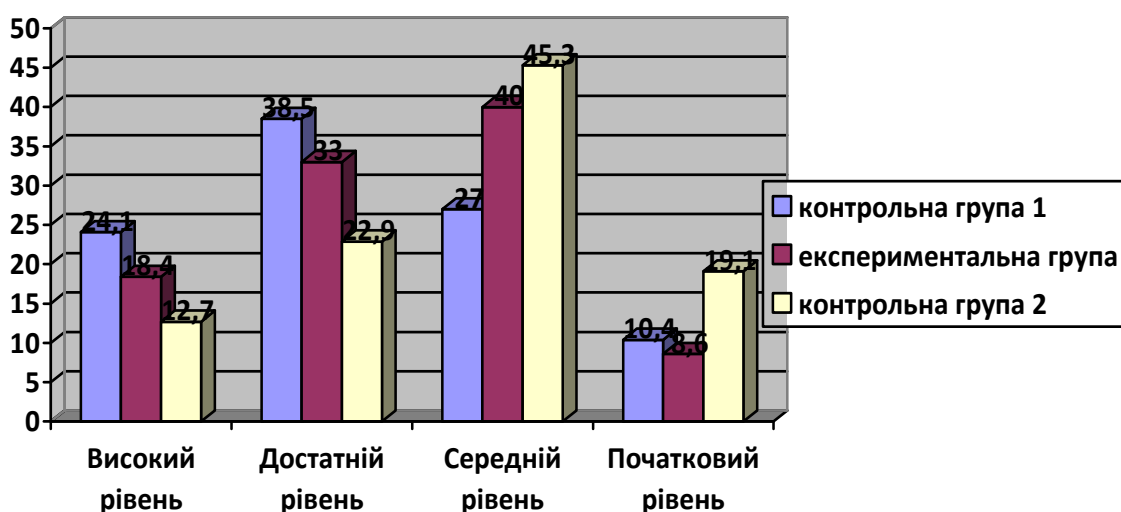

Рис. 3. Порівняльний аналіз рівнів музично-особистісного розвитку дітей контрольних та експериментальної груп

Дані діагностики в експериментальній групі продемонстрували позитивну динаміку в розвитку всіх досліджуваних компонентів МОР і їх показників, зокрема зміни відбулись у *мотиваційній сфері*: з'явився інтерес до музичного мистецтва, бажання частіше слухати музичні твори в живому виконанні, аудіо-записи як на музичних заняттях, так і в режимі дня закладу, гратися, малювати, ліпити під музику, активно включатись у різні види музичної діяльності, виявляючи позитивні адекватні емоційні реакції.

Покращенню кількісних і якісних результатів досліджуваного компоненту МОР сприяло впровадження в режим дня дошкільного навчального закладу перегляду дитячих програм, де активно використовувалася музика, демонструвалися різні види дитячої музичної діяльності, залучення дітей до демонстрації продуктів власної музичної діяльності, використання розважально-ігрового, музично-творчого матеріалу тощо. Високий рівень у розвитку потребово-мотиваційного компоненту МОР дітей з експериментальної групи зафіксовано у 18,6 % (4-й рік життя), 21,0 % (5-й рік життя), 22,2 % (6-й рік життя) дошкільників; достатній – у 35,7 % (4-й рік життя), 40,8 % (5-й рік життя), 43,3 % (6-й рік життя); середній – у 40,0 % (4-й рік життя), 38,2 % (5-й рік життя), 34,4 % (6-й рік життя); початковий – у 5,7 % (4-й рік життя), 1,3 % (5-й рік життя), 1,2 % (6-й рік життя).

Позитивні зрушення відбулися й у розвитку *емоційної активності* дитини завдяки корекції та розвитку навичок мовленнєвих інтонацій, жестів, загальної пантоміміки й мовленнєвих інтонацій, навчанню співвідносити характер музики з емоційними станами людини. Діти з експериментальної групи в процесі прослуховування музичних творів більш активно емоційно реагували на музику з такими адекватними проявами своїх реагувань, як посмішка на обличчі, радісні вигуки, підспівування чи виконання танцювальних та інших доречних рухів.

З метою розвитку зазначеного компонента МОР дітей ознайомлювали з основними емоціями та їх зовнішніми проявами, вчили їх виражати й розпізнавати в інших людях, співвідносити з музикою на основі набутого експресивного досвіду.

Завдяки проведеній корекційній роботі збільшився обсяг *емоційного словника* дітей зі зниженим зором. Вони самостійно правильно визначали й називали емоційний стан зображеної людини, описували зовнішній емоційний прояв у міміці, жестах, рухах, діях, за допомогою вербальних вигуків, обирали для цього слова-еталони експресії (іноді з переліку, запропонованого музичним керівником). Діти навчилися розрізняти й називати емоцію, що позначає спокійний стан, а також стани «гніву», «суму», «страху», «здивування», застосовували емоційну лексику в експресивному мовленні, під час опису музичного образу, власних почуттів, які викликала музика.

Експериментальна робота передбачала активізацію прослуховування музичних творів дітьми з вадами зору з метою розвитку в них музичних уподобань, і зокрема, *адекватно-оцінного ставлення* до музики. Для цього в процесі різних

видів дитячої та музичної діяльності в дошкільному навчальному закладі, у сім'ї тощо широко використовували українську народну музику, пісні з мультфільмів, музичних казок. Дітей учили аналізувати прослухані твори й описувати отримані враження. У цьому процесі в дітей значно розширилося коло їхніх музичних уподобань, вони стали більш ініціативними у виборі музичних творів і пропонували різнобічний їх спектр для прослуховування, обґрунтовуючи свій вибір. Високий рівень розвитку емоційно-ціннісного компоненту МОР показали 17,1 % (4-й рік життя), 22,4 % (5-й рік життя), 25,6 % (6-й рік життя) дітей з експериментальної групи, достатній – 30,0 % (4-й рік життя), 39,5 % (5-й рік життя), 44,4 % (6-й рік життя); середній – 37,2 % (4-й рік життя), 30,2 % (5-й рік життя), 26,7 % (6-й рік життя), початковий – 15,7 % (4-й рік життя), 7,9 %, (5-й рік життя), 3,3 % (6-й рік життя).

Відбулася позитивна динаміка й у розвитку *сприймання й розуміння музики*, її змісту та виразних засобів, чому зокрема сприяла цілеспрямована корекційна робота в напрямі активізації пізнавальної діяльності дітей із використанням методів і прийомів, які допомагали на основі розуміння музичних образів сформувати правильні уявлення про навколишній світ. Дітей учили слухати звуки природи, музичні звуки, сприймати й розрізняти їх висоту, тембр, силу та тривалість, що є важливим і в компенсаторному розвитку, аналізувати музичні твори, співвідносити характер музики з власним настроєм, емоціями на основі асоціацій з яскравими подіями їхнього життя, вигадувати рухи під музику, створювати музично-рухові образи, що впливало й на розвиток творчої уяви, фантазії.

Характеризуючи якісні зміни, можна відзначити, що діти почали уважніше слухати музику та, відповідно, сприймати й розуміти цілісний музичний образ, спроможні були відтворити його у виразних рухах, при цьому користувалися набутим музичним досвідом. Висловлювання дітей щодо змісту прослуханої музики стали більш емоційними й відрізнялися цікавими думками, яскравими реальними образами, виражали власний досвід, емоції й почуття.

Покращенню *виразності мовлення* сприяла співоча й музично-творча діяльність дітей, а також корекційні заняття музичною логоритмікою, під час яких широко використовувалися специфічні види та вправи музичної логоритмічної діяльності (ритмодекламація, мовно-ритмічні ігри, вправи «Розмовляйка» та ін.). Якісні зміни засвідчили покращення вмінь користуватися засобами мовленнєвої виразності: правильно регулювати темп мовлення, переходити від помірнього до повільного; ритмічно промовляти запропонований педагогом вербальний віршований і невіршований матеріал, чути власні помилки й ті, які роблять інші діти, намагаючись самостійно виправити їх; правильно регулювати динаміку свого звучання, відтворювати голосом звуки різної висоти, не змішуючи їх промовляння в діадах «низький–середній», «середній–високий» звук, а також у процесі переходу від низького до середнього або від середнього до високого звучання; відтворювати задану інтонаційну модальність і емоційну насиченість мовлення. Високого рівня

розвитку когнітивного компоненту МОР досягли 15,7 % (4-й рік життя), 18,4 % (5-й рік життя), 22,2 % (6-й рік життя) дітей з експериментальної групи, достатнього – 30,0 % (4-й рік життя), 30,3 % (5-й рік життя), 36,7 % (6-й рік життя), середнього – 47,2 % (4-й рік життя), 46,0 % (5-й рік життя), 36,7 % (6-й рік життя), початкового – 7,1 % (4-й рік життя), 5,3 % (5-й рік життя), 4,4 % (6-й рік життя).

Упровадження експериментальної системи музичного виховання сприяло й позитивним змінам в розвитку *психомоторного компоненту МОР* дітей у єдності всіх його досліджуваних показників (музично-рухова активність, просторова організація рухів, розширення словника просторової термінології, координація рухів). Ефективним у цій роботі виявилися корекційні заняття з ритміки, горизонтальної ритмопластики, музикотерапії, виконання різних музично-рухових вправ на узгоджену взаємодію обох рук, рук і ніг, що виконувалися з різних вихідних положень, у різних площинах (сагітальній, фронтальній і горизонтальній). Покращенню показників координації рухів із мовленням значною мірою сприяли заняття з музичної логоритміки, поєднання вербальних вправ із нескладними рухами дрібної та загальної моторики (гімнастикою для пальців, фізкультхвилинками), із грою на дитячих музичних інструментах та ін.

Характеризуючи якісні зміни в розвитку досліджуваного компоненту у дітей експериментальної групи можна стверджувати, що вони під час організації рухів у просторі намагалися зберігати траєкторію руху по умовній прямій лінії, незначні відхилення від неї самостійно виправляли, навчилися добре розрізняти «праворуч-вправо» – «ліворуч-вліво» й рухатися відповідно до цих напрямків і в проміжних, знаходити центр зали. Відмічено позитивні зміни в якості ходьби, що стала більш упевненою, ритмічною, з дотриманням відповідної відстані один від одного, з правильним положенням голови, ніг, координованою взаємодією обох рук та рук і ніг. Виявлено покращення скоординованої взаємодії рухів руками й ногами з темпо-ритмічним узгодженням їх із музикою та обох рук під час виконання одночасних протилежних рухів правою та лівою руками. Високий рівень розвитку психомоторного компоненту МОР продемонстрували 14,3 % (4-й рік життя), 15,8 % (5-й рік життя), 17,1 % (6-й рік життя) дітей з експериментальної групи, достатній – 25,7 % (4-й рік життя), 30,3 % (5-й рік життя), 28,9 % (6-й рік життя), середній – 47,1 % (4-й рік життя), 43,4 % (5-й рік життя), 45,1 % (6-й рік життя), початковий – 12,9 % (4-й рік життя), 10,5 % (5-й рік життя), 8,9 % (6-й рік життя).

Значно підвищилися рівні розвитку *креативного компоненту МОР* завдяки спеціально підібраним вправам на вироблення навичок самостійного придумування мелодій, пісень, різних образних і танцювальних рухів, творчих вправ пластичного інтонування (пластичних етюдів з уявними предметами, музично-сценічних етюдів та ін.). Якісний аналіз засвідчив, що діти почали із задоволенням вигадувати прості мотиви мелодії, закінчення музичних фраз у

заданому настрої; проявляли елементи творчості в музично-руховій діяльності, імпровізували й самостійно вигадували нові прості рухи, намагаючись виконати їх емоційно-виразно, відповідно до характеру мелодії, персонажів і сюжету дитячого музичного твору; у міміці з'явилися активні прояви емоцій, які відповідали музичному образу. Високий рівень розвитку досліджуваного компонента зафіксовано в 14,3 % (4-й рік життя), 15,8 % (5-й рік життя), 18,4 % (6-й рік життя) дітей експериментальної групи, достатній – у 20,0 % (4-й рік життя), 27,6 % (5-й рік життя), 31,6 % (6-й рік життя), середній – у 47,1 % (4-й рік життя), 42,1 % (5-й рік життя), 37,8 % (6-й рік життя), початковий – у 18,6 % (4-й рік життя), 14,5 % (5-й рік життя), 12,2 % (6-й рік життя).

Важливим корекційно-розвивальним досягненням у процесі впровадження чотирьох етапів експериментальної роботи став *компенсаторний розвиток* дітей, завдяки використанню спеціальних методів і прийомів, зокрема: «тактильної», мімічної, полісенсорної форм сприймання музики, кольорового співвіднесення та ін., мультимодальних та інших засобів, які задіявали у сприйманні максимальну кількість органів відчуття.

Сенсорно-перцептивний розвиток передбачав використання збережених аналізаторних систем у різних видах музичної діяльності, які спрямовувалися педагогом на розвиток слухового сприймання, тембрового, динамічного, ритмічного, мелодійного слуху, кінестетичного та рухово-кінестетичного аналізатора тощо. У цій роботі важливе значення надавалося розвиткові залишкового зору, його окорухового механізму, простежуючих функцій, глибинного зору, формуванню навичок зорової оцінки відстані між об'єктами (окоміру), кольорового зору тощо.

Узагальнюючи основні результати дослідження, відзначимо, що експериментальна система музичного виховання впливала й на подолання проблем, вторинно зумовлених особливостями соціальної ситуації розвитку особистості при порушеннях зору, сприяючи розвитку пізнавального інтересу, конкретних уявлень про навколишнє, емоційної, рухової, пізнавальної та, відповідно соціальної активності, колективної взаємодії, адекватного, емоційного, продуктивного міжособистісного спілкування, навичок просторового орієнтування, компенсаторних пристосувань тощо.

Отже, отримані результати дозволяють стверджувати, що основним шляхом посилення корекційної ефективності процесу музичного виховання дошкільників зі зниженим зором є теоретико-методичне забезпечення корекційного спрямування цього процесу. Зміни в музично-особистісному розвитку після формуального експерименту в дітей зі зниженим зором носять статистично значимі показники, що свідчить про ефективність розробленої системи.

Результати експериментального дослідження було покладено в основу розробленої для вищих навчальних закладів програми «Корекційна спрямованість музичного виховання дошкільників зі зниженим зором», зміст якої розкриває підходи до корекційно-спрямованого процесу музичного

виховання дітей зі зниженим зором. Після її впровадження в студентів спеціальності «спеціальна освіта» (спеціалізація «тифлопедагогіка») та «музичне мистецтво» покращився рівень їхньої обізнаності системи спеціальних знань дошкільного музичного виховання дітей зі зниженим зором. Організацію такої роботи зі студентською молоддю визначено нами ще одним важливим шляхом посилення корекційної ефективності процесу музичного виховання дітей дошкільного віку зі зниженим зором у напрямі підготовки фахівців, які зможуть на практиці реалізовувати корекційні можливості музичного мистецтва в різних видах музичної діяльності.

Експериментальний матеріал надалі було впроваджено у навчальні курси вищих навчальних закладів «Спеціальна методика музичного виховання. Корекційна ритміка», «Музична освіта дітей із порушеннями психофізичного розвитку», «Дошкільна музичне виховання дітей із порушеннями психофізичного розвитку», «Логоритміка з методикою», у систему підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів за спеціальністю «спеціальна освіта» різних нозологій, «дошкільна освіта», «музичне мистецтво», роботу студентських наукових гуртків тощо.

ВИСНОВКИ

На підставі здобутих у процесі дослідної роботи результатів сформульовано такі висновки:

1. Аналіз наукових і методичних джерел виявив спільність позицій учених різних наукових шкіл і практиків щодо важливої ролі музичного мистецтва у всебічному та, зокрема музично-особистісному розвитку особистості, що реалізується шляхом виховного, освітнього та загальнорозвивального впливів. На основі ретроспективного аналізу виявлено, що ідеї різнобічного впливу музики на людину формувалися протягом тривалого часу, зазнаючи численних трансформацій у теоретико-методичному обґрунтуванні та визнано продуктивним напрямом особистісно орієнтованої освіти XXI сторіччя.

2. Аналіз з'ясування лікувально-педагогічного впливу музичного мистецтва на особистість дозволив виділити напрями впливу музики на людину: психофізіологічний, психотерапевтичний, психологічний і соціально-педагогічний. У межах соціально-педагогічного напрямку виявлено науково-методичні розробки, що стосуються дослідження проблеми корекційно-розвивального й компенсаторного значення музичного мистецтва в розвитку дітей з особливими освітніми потребами, зокрема, з порушеннями зору. Проаналізовано досвід використання музикотерапії в роботі з дітьми різних категорій, застосування якої детермінується специфікою порушень розвитку, корекційними завданнями та можливостями дитини.

Зі сферою музичного мистецтва пов'язана категорія музичної діяльності, яка реалізується через музичне виховання в дошкільному навчальному закладі, набуваючи корекційної спрямованості завдяки впливові на порушені

компоненти музично-особистісного розвитку дошкільників зі зниженим зором. Визначено структуру корекційного спрямування музичної діяльності, що складається з чотирьох блоків: музичної спрямованості, який представлений єдністю потребово-мотиваційного й емоційно-ціннісного компонентів, музично-когнітивного, музично-праксеологічного і музично-творчого – креативного компоненту. У якості результату корекційного впливу очікується перехід на вищі рівні музично-особистісного розвитку, що в подальшому сприяє соціалізації дітей зі зниженим зором.

3. Сучасний стан практики музичного виховання в дошкільних навчальних закладах для дітей зі зниженим зором характеризується низкою невирішених педагогічних, зокрема методичних проблем, які стосуються організації корекційно спрямованого процесу, проведення дослідження музично-особистісного розвитку дитини та, відповідно, знаходження шляхів корекційного впливу на його порушені компоненти. Спеціальної розробки потребує програмно-методичне забезпечення цього процесу.

Аналіз сучасного стану компетентності, зокрема обізнаності студентів спеціальності «спеціальна освіта» (спеціалізація «тифлопедагогіка») та «музичне мистецтво» з питань корекційних можливостей музичного виховання дітей засвідчив значні прогалини в озброєнні майбутніх фахівців інформацією та практичними вміннями в цьому напрямі, що актуалізує проблему кадрового забезпечення процесу корекційно спрямованого музичного виховання дошкільників з порушеннями зору.

4. У ході пошуково-експериментальної роботи розроблено комплексну діагностичну методика музично-особистісного розвитку дітей віком від 3-х до 6-ти років зі зниженим зором, яка містить п'ять напрямів вивчення: музично-мотиваційний, музично-емоційний, музично-когнітивний, музично-праксеологічний, музично-творчий, що надають інформацію про рівні та специфічні особливості розвитку компонентів МОР (потребово-мотиваційного, емоційно-ціннісного, когнітивного, психомоторного та креативного) у дошкільників зі зниженим зором. Отримані результати констатувальної діагностики стали підставою для виділення чотирьох рівнів МОР дітей, визначення об'єктів подальшої корекції та позитивних тенденцій у музично-особистісному розвитку дітей молодшого, середнього та старшого дошкільного віку.

5. Отримані результати констатувального етапу дослідження підтвердили необхідність розроблення системи забезпечення корекційного спрямування музичного виховання дошкільників зі зниженим зором, яка представлена концептуальним, організаційно-діагностичним, змістово-процесуальним та результативно-оцінювальним блоками.

Концептуальним ядром експериментальної системи є педагогічні теорії та положення, які стали методологічною основою побудови корекційно спрямованого процесу музичного виховання дошкільників зі зниженим зором. Фундаментом її розробки визначено організацію вивчення музично-особистісного розвитку дитини, що характеризує організаційно-діагностичний

блок системи. Він представлений основними принципами, умовами, специфікою, вимогами до його проведення на основі розробленої та практично перевіреної діагностичної методики.

Специфіку корекційного спрямування музичного виховання висвітлює змістово-процесуальний блок системи, у структурі якого виділено змістовий і процесуальний компоненти. Змістовий забезпечується принципами та спеціальними формами організації музичного виховання, специфікою використання методів, прийомів і засобів музично-особистісного розвитку, корекційно-компенсаторною спрямованістю видів музичної діяльності. Процесуальний – визначений як сфера практичного втілення експериментальної системи через зміст корекційно-розвивальної роботи з музично-особистісного розвитку та програмно-методичного забезпечення корекційних занять із музичного виховання. Результативно-оцінювальний компонент системи спрямований на проведення діагностичних процедур для визначення ефективності експериментальної системи музичного виховання, моніторингу її продуктивності щодо впливу на музично-особистісний розвиток дітей 4-го, 5-го, 6-го років життя зі зниженим зором.

6. Обґрунтовано зміст корекційно-розвивальної роботи з музично-особистісного розвитку дошкільників зі зниженим зором, що має на меті покращення його рівнів завдяки розв'язанню групи корекційно-розвивальних завдань: потребово-мотиваційних емоційно-аксіологічних, когнітивно-гносеологічних, дієво-практичних, креативних, компенсаторних, які окреслюють методичні шляхи (способи, засоби та ін.) їх вирішення на кожному із чотирьох етапів.

Перший етап – пропедевтичний – спрямований на підготовку дитини зі зниженим зором до музичного сприймання й реалізується в родинному колі; другий етап – підготовчий – передбачає розвиток інтересу дітей до музичного мистецтва, до різних видів музичної діяльності, що здійснюється в режимі дня дошкільників вихователями та спеціалістами закладу; третій етап – основний (власне корекційний) включає розвиток і корекцію порушених компонентів МОР (потребово-мотиваційного, емоційно-ціннісного, когнітивного, психомоторного, креативного) в основних, додаткових і спеціальних формах музичного виховання; четвертий етап – репрезентативний – є свідченням результативності корекційно-розвивальної роботи, проведеної на попередніх її етапах і демонструє музичні та музично-рухові здобутки дошкільників зі зниженим зором у процесі їх участі у розважальних заходах, самостійної музичної діяльності тощо.

7. Для посилення корекційної ефективності системи музичного виховання дітей дошкільного віку зі зниженим зором підготовлено й апробовано програмно-методичний комплекс корекційного блоку занять із музичного виховання, який представлений чотирма програмами: з ритміки, музичної логоритміки, горизонтальної ритмопластики та музикотерапії, кожна з яких у комплексі вирішує корекційно-розвивальні завдання експериментальної

методики, спрямовуючи вплив на окремі порушені сторони музично-особистісного розвитку, активізуючи та формуючи компенсаторні новоутворення, розвиваючи позитивні якості у цілісному особистісному становленні дитини.

8. Експериментальна перевірка корекційного спрямування системи музичного виховання за розробленою нами моделлю засвідчила ефективність і доцільність її застосування в дошкільних навчальних закладах для дітей зі зниженим зором. По завершенні формувального експерименту музично-особистісний розвиток має позитивну тенденцію до зростання в експериментальній групі порівняно з контрольними групами й середні показники рівнів музично-особистісного розвитку в експериментальній групі перевищують відповідні результати дітей зі зниженим зором (II контрольна група), наближаючись до відповідних результатів дітей із нормальним зором (I контрольна група).

9. Розроблений зміст корекційного спрямування системи музичного виховання дошкільників зі зниженим зором та деякі організаційно-методичні умови проведення такої роботи покладено в основу розроблених програмових і навчально-методичних матеріалів для вищих навчальних закладів спеціальностей «спеціальна освіта» (спеціалізація «тифлопедагогіка»), «музичне мистецтво», внаслідок чого у студентів покращилися рівні їхньої обізнаності щодо корекційних можливостей музичного мистецтва, музичної діяльності. Доцільним є використання матеріалів дослідження в системі підготовки й перепідготовки кадрів педагогічних і мистецьких (зокрема, музичних) спеціальностей, у роботі студентських наукових гуртків, підвищення кваліфікації педагогів.

10. Проведений педагогічний експеримент дозволив виділити два шляхи посилення корекційної ефективності музичного виховання дошкільників зі зниженим зором: перший стосується теоретичного та методичного забезпечення корекційного спрямування цього процесу; другий – його кадрового забезпечення. Обидва шляхи спрямовані на вирішення корекційних завдань поліпшення інтелектуального, емоційного, мовленнєвого, фізичного, рухового, музично-естетичного, в цілому – музично-особистісного розвитку дошкільників зі зниженим зором.

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми. Перспективним вважаємо розробку теоретичних і методичних засад щодо формування компетентності майбутніх вихователів, тифлопедагогів і музичних керівників дошкільних навчальних закладів для дітей зі зниженим зором у напрямі використання корекційно-компенсаторного потенціалу музичного мистецтва у власній професійній діяльності. У сучасних умовах посилення уваги до проблем інтеграції дітей із порушеннями зору в загальноосвітній простір, зокрема, шляхом інклюзивного навчання й виховання, нагальними є проблеми використання музичної діяльності в її різних формах, спільно з дітьми з нормальним зором, широкої

соціальної презентації музично-естетичних досягнень осіб з інвалідністю по зору тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Одноосібна монографія

1. Бондаренко Ю. А. Корекційна спрямованість музичної діяльності дітей дошкільного віку зі зниженим зором: теорія та методика : монографія / Юлія Бондаренко. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. – 581 с.

Колективні монографії

2. Картава Ю. А. Теоретичні аспекти музичної діяльності дітей дошкільного віку зі зниженим зором / Ю. А. Картава // Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності : монографія / за заг. ред. : Т. М. Дегтяренко, Ю. А. Картавої. – Суми : ВВП «Мрія», 2015. – С. 117–132.
3. Бонадаренко Ю. А. Особенности применения методов и приемов музыкально-личностного развития дошкольников со сниженным зрением / Ю. А. Бондаренко // Problems of modern didactics in higher and secondary schools : monograph / The editorship of Professor O. Mykhailychenko. – Saarbrücken, Deutschland / Germany : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2017. – P. 204–218.

Програмно-методичні матеріали

4. Картава Ю. А. Програма з ритміки для дітей з особливими потребами дошкільного віку / Ю. А. Картава. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012. – 140 с.
5. Картава Ю. А. Теоретико-методичні засади музично-ритмічного виховання дошкільників із порушеннями зору : навч.-метод. посібник / Ю. А. Картава. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – 220 с.
6. Програмно-методичний комплекс корекційного блоку занять з музичного виховання для дошкільних навчальних закладів (груп) компенсуючого типу для дітей з порушеннями зору / Ю. А. Бондаренко, Л. Я. Кардаш / за заг. ред. Ю. А. Бондаренко. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 200 с.
7. Бондаренко Ю. А. Програма з ритміки для дітей молодшого шкільного віку з порушеннями зору (підготовчий, 1–4 класи) / Ю. А. Бондаренко. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. – 43 с. (Режим доступу : <http://www.imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita/korektsiyni-programi/korektsiyno-rozvitkovi-zanyattya-dlya-slipih-ditey/>).

Статті у зарубіжних фахових виданнях

8. Картавая Ю. А. Проблема коррекционной направленности музыкального воспитания детей с нарушениями зрения в исследованиях советских и современных украинских ученых / Ю. А. Картава // Black Sea : scientific

- journal of academic research. Multidisciplinary journal. – Tbilisi, Georgia, 2015. – Vol. 23. – Iss. 05. – P. 3–13.
9. Kartavaya Yuliya. Starting and development of the national starting and development of the national systems of pre-school music education in Ukraine / Yuliya Kartavaya // *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. – Slovakia, Košice, 2015. – Vol. 3. – P. 69–72.
 10. Картава Ю. А. Корекційна спрямованість видів музичної діяльності в музичному вихованні дошкільників зі зниженим зором / Юлія Картава // *Особлива дитина: навчання і виховання : наук., навч., інформ. журн. Ін-т спец. педагогіки НАПН України*. – ДІВП «Вид-во «Педагогічна преса», 2015. – № 4 (76). – С. 17–23.
 11. Картавая Ю. А. Использование средств музыкальной выразительности в работе с детьми с ограниченными возможностями / Ю. А. Картавая // *Проблемы специального образования : научно-методический журнал*. – Ереван : Армянский государственный педагогический университет имени Хачатура Абовяна, 2016. – № 4. – С. 198–203.
 12. Bondarenko Y. A. Stages of scientific comprehension beginning and development of the versatile influential mechanisms of the music art to a human / Yuliya Anatoliivna Bondarenko // *European journal of Special Education Research*. – Bucharest, Romania, 2016.– Volume 1. – Issue 2. – P. 13–23. (Режим доступу : <http://oapub.org/edu/index.php/ejse/article/view/83>; <http://oapub.org/edu/index.php/ejse/article/view/83/195>; <http://en.calameo.com/read/00470581680b>).

Статті у вітчизняних фахових виданнях

13. Картава Ю. А. Розвиток відчуття ритму в дошкільників із порушеннями зору під час занять із ритміки / Ю. А. Картава // *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна*. – Випуск X ; за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – С. 380–383.
14. Картава Ю. А. Історичний огляд виникнення та розвитку музично-ритмічного виховання дітей з особливими потребами / Ю. А. Картава // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць*. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – № 16. – С. 73–76.
15. Картава Ю. А. Пластичне інтонування як засіб розвитку творчої особистості дошкільника з глибокими порушеннями зору / Ю. А. Картава // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць*. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – № 24. – С. 117–121.
16. Картава Ю. А. Корекційна спрямованість музичного виховання дітей дошкільного віку з глибокими порушеннями зору / Ю. А. Картава // *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал*. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. – № 7 (33). –

- С. 242–251.
17. Картава Ю. А. Порівняльний аналіз компонентів музичного розвитку дошкільників зі зниженим і нормальним зором / Ю. А. Картава // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – № 28. – С. 89–93.
 18. Картава Ю. А. Виховний вплив музичного мистецтва на формування особистості дитини / Ю. А. Картава // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – № 3 (47). – С. 274–281.
 19. Картава Ю. А. Лікувально-корекційний вплив музичного мистецтва в історичному аспекті / Ю. А. Картава // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухолинського. Педагогічні науки : зб. наук. праць ; за ред. О. М. Пехоти. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухолинського, 2015. – № 1 (48), лютий. – С. 127–132.
 20. Картава Ю. А. Еволюція зарубіжної думки щодо лікувально-педагогічного впливу музичного мистецтва на особистість / Ю. А. Картава // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : зб. наук. праць. – К. : ТОВ «Поліграф плюс», 2015. – Вип. 9. – С. 39–46.
 21. Картава Ю. А. Проблеми практики організації музичного виховання дошкільників зі зниженим зором / Ю. А. Картава // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : зб. наук. праць : у 2 т. / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006. – Вип. 7. – Т. 2. – С. 120–130.
 22. Картава Ю. А. Роль музичного виховання в ранній соціалізації дітей з порушеннями зору / Ю. А. Картава // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – № 4 (58). – С. 398–407.
 23. Бондаренко Юлія. Методологічні підходи до вивчення рівня досягнень у музичній діяльності дошкільників зі зниженим зором / Юлія Бондаренко // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна : зб. наук. праць / гол. ред. Мачинська Н. І. – Львів : Вид-во Львівський національний університет імені Івана Франка, 2016. – Вип. 31. – С. 297–308.
 24. Бондаренко Юлія. Зміст і структура програмно-методичного комплексу корекційного блоку занять із музичного виховання для дошкільних навчальних закладів (груп) компенсуючого типу для дітей із порушеннями зору / Юлія Бондаренко // Педагогічні науки : зб. наук. праць Херсонського державного університету. – Херсон : Херсонський державний університет, 2016. – № 71. – Т. 2. – С. 41–47.
 25. Бондаренко Юлія. Музикотерапія в системі корекційної допомоги дошкільникам зі зниженим зором / Юлія Бондаренко // Наукові записки : зб. наук. праць Вінницького державного педагогічного університету імені

Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, вид-во ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – Випуск 47. – С. 154–159.

26. Бондаренко Юлія. Вивчення особливостей мотиваційно-емоційної сфери у дошкільників зі зниженим зором у процесі музичної діяльності / Юлія Бондаренко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Миколаїв : НПУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. – № 1 (56). – С. 203–210.
27. Бондаренко Ю. А. Корекційна спрямованість музичного виховання дошкільників зі зниженим зором / Ю. А. Бондаренко // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : збірник наукових праць Київського національного лінгвістичного університету. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2017. – № 1 (55). – С. 127–132.
28. Бондаренко Ю. А. Корекція психомоторного розвитку дошкільників зі зниженим зором під час музичного виховання / Ю. А. Бондаренко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. – № 5 (69). – С. 77–89.

Статті в інших виданнях

29. Картавая Ю. А. Использование фольклора в процессе музыкального воспитания дошкольников с нарушениями зрения / в условиях инклюзивного образования / Ю. А. Картава // Књижевност за децу и њена улога у васпитању и образовању деце предшколског узраста : тематски зборник. – Учительски факултет у Врању, 2012. – С. 333–342.
30. Kartava Yuliya. The usage of music rhythm in the correction and rehabilitation process of children's music education with vision disorders / Yuliya Kartava // Paedagogica specialis xxix : zborník pedagogickej fakulty Univerzity Komenského. – Bratislava : Vydavateľstvo a tlač, s. r. o., 2015. – S. 101–106.

Матеріали конференцій

31. Картава Ю. А. Історичний огляд виникнення та розвитку музично-ритмічного виховання дітей з особливими потребами / Ю. А. Картава // Мат-ли наук. конф. за підсумками науково-дослідної і науково-методичної роботи кафедр Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка за 2010 рік. ; Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2011. – С. 169.
32. Картавая Ю. А. Коррекционные возможности музыкального ритма в работе с детьми с нарушениями зрения / Ю. А. Картавая / Актуальные проблемы коррекционного и инклюзивного образования в контексте реализации ФГОС : мат-лы междунар. научно-практ. конф. ; под. общ. ред. Е. А. Репринцевой, Е. Н. Российской. – Курск : Изд-во «Мечта», 2013. – С. 412–418.
33. Картава Ю. А. Корекційно-компенсаторний потенціал музичної

- діяльності дошкільників зі зниженим зором / Ю. А. Картава // Питання педагогіки, психології та методики початкового навчання: наукова дискусія : мат-ли Міжн. наук.-практ. інтернет-конференції, 02–04 грудня 2014 р. ; Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – Том 2. – С. 202–205.
34. Картава Ю. А. Генеза поглядів на лікувальний вплив музичного мистецтва / Ю. А. Картава // Роль педагогічних та психологічних наук у процесі розвитку суспільства в умовах сьогодення : мат-ли Міжн. наук.-практ. конф., 5 грудня 2014 р. ; ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології». – К. : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2014. – С. 43–46.
35. Картава Ю. А. Напрями використання музичного мистецтва в корекційно-педагогічній роботі з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку / Ю. А. Картава // Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін : мат-ли II Міжн. наук.-практ. конф., 26–27 березня 2015 р. ; Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – Том 2. – С. 310–313.
36. Картава Ю. А. Особливості адаптації діагностичного наочного матеріалу для вивчення музичного розвитку дошкільників зі зниженим зором / Ю. А. Картава // Ідеї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання : зб. матер. Всеукр. наук.-метод. конф., присвяченої 97-річчю від дня народження Василя Сухомлинського, 29–30 вересня 2015 р. ; Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського. – Кіровоград : Ексклюзив-систем, 2015. – С. 172–175.
37. Kartavaya Juliya. Problem corrective orientation musical education of children with visual impairment in the study of the soviet and modern ukrainian scientists / Juliya Kartavaya // Black Sea : scientific journal of academic research : conference newsletter. – Tbilisi, Georgia, 2015. – Vol. 24. – Iss. 06. – P. 11–12.
38. Картава Ю. А. Становлення та розвиток національної системи дошкільного музичного виховання в Україні / Ю. А. Картава // Перспективні напрями наукових досліджень – 2015 : мат-ли міжн. наук.-практ. конф.. – К. : Вид-во «Центр навчальної літератури», 2015. – Т. 2. – С. 29–30.
39. Картава Ю. А. Проблема корекційної спрямованості музичного виховання дітей з порушеннями зору у дослідженнях науковців / Ю. А. Картава // Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі : мат-ли Міжн. конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітації, 15–16 жовтня 2015 р. ; Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. –

- Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – Частина 1. – С. 113–115.
40. Картава Ю. А. Еволюція зарубіжної думки щодо лікувально-педагогічного впливу музичного мистецтва на особистість / Ю. А. Картава // Гуманістична парадигма у спеціальній освіті: наука і практика : зб. тез за мат-ми Всеукр. наук.-практ. on-line конф.. – К., 2015. – С. 17–19.
41. Бондаренко Юлія. Розвиток творчих здібностей дітей зі зниженим зором у різних видах музичної діяльності / Юлія Бондаренко // Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, корекційний і медичний аспекти : мат-ли регіон. наук.-практ. семінару, 22 квітня 2016 р. ; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2016. – С. 21–22.
42. Бондаренко Ю. А. Організація музико терапевтичних занять в системі музичного виховання дошкільників зі зниженим зором / Ю. А. Бондаренко // Stav, problému a perspektívy pedagogického štúdia a sociálnej práce : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, 28–29 októbra 2016 r. – Sládkovičovo, Slovak Republic, 2016. – S. 165–167.
43. Картавая Ю. А. Принципы организации изучения дошкольников с пониженным зрением в процессе музыкального воспитания / Ю. А. Картавая // Специальное образование: традиции и инновации : научное электронное издание : мат-лы V Междун. науч.-практ. конф., 14–15 апреля, 2016 г. – Минск, 2016. – С. 26–29.
44. Бондаренко Ю. Аналіз практики організації корекційного спрямування музичної діяльності дошкільників зі зниженим зором / Юлія Бондаренко // Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії : зб. тез. доп. / редкол.: В. В. Засенко, А. А. Колупаєва, Н. І. Лазаренко, З. П. Ленів. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2016. – С. 51–53.
45. Бондаренко Ю. А. Кількісна і якісна характеристика рівнів досягнень у музичній діяльності дошкільників зі зниженим зором / Ю. А. Бондаренко // Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі : мат-ли II Міжн. онлайн-конференції : у 2-х т. – Т. 1 (25 листопада 2016 року, м. Суми). – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – С. 83–85.
46. Бондаренко Ю. А. Естетичний вплив музичного мистецтва на розвиток особистості дитини з особливими освітніми потребами / Л. М. Марушкевич, Ю. А. Бондаренко // Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців : зб. тез доповіді мат-лів IV Міжн. заочної наук.-практ. конф. студентів та молодих учених. – Випуск 5. – Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. – С. 20–23.
47. Бондаренко Ю. А. Якісна характеристика розвитку інтонаційної виразності мовлення у дошкільників зі зниженим зором / за результатами експериментальної діагностики / Ю. А. Бондаренко // Спеціальна освіта:

стан та перспективи : мат-ли Всеукр. (заочної) наук.-практ. конф. присвяч. 5-річчю кафедри корект. освіти та спец. психол. (Харків, 17–18 травня 2017 року) / ред. кол. О. І. Проскурняк, В. Є. Коваленко, А. В. Явтушенко ; Департамент науки і освіти, Харків. обл. держ. адмін., Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. – Харків, 2017. – С. 214–218.

АНОТАЦІЇ

Бондаренко Ю. А. Теоретико-методичні засади корекційного спрямування музичної діяльності дошкільників зі зниженим зором. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 - корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2017.

У дисертації здійснено аналіз проблеми корекційного спрямування музичної діяльності дошкільників зі зниженим зором на теоретичному та практичному рівнях. Визначено її методологічні основи, змістовий діапазон і структуру забезпечення корекційного спрямування у напрямі розвитку компонентів музично-особистісного розвитку. Розроблено комплексну методика вивчення рівнів і особливостей музично-особистісного розвитку дітей зі зниженим зором дошкільного віку. Розроблено й науково обґрунтовано корекційне спрямування системи музичного виховання дошкільників зі зниженим зором. Для посилення корекційної ефективності експериментальної системи підготовлено й апробовано програмно-методичний комплекс корекційного блоку занять із музичного виховання. Доведено, що шляхами посилення корекційної ефективності музичної діяльності дошкільників зі зниженим зором є теоретико-методичне та кадрове забезпечення цього процесу.

Ключові слова: дошкільники зі зниженим зором, музичне виховання, корекційна спрямованість процесу музичної діяльності, музично-особистісний розвиток.

Бондаренко Ю.А. Теоретико-методические основы коррекционной направленности музыкальной деятельности дошкольников со сниженным зрением. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.03 - коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2017.

В диссертации осуществлен анализ проблемы коррекционной направленности музыкальной деятельности дошкольников со сниженным зрением на теоретическом и практическом уровнях. Определены ее методологические основы, содержательный диапазон и структура обеспечения коррекционной направленности в развитии компонентов музыкально-личностного развития. Разработана комплексная методика изучения уровней и

особенностей музыкально-личностного развития детей со сниженным зрением дошкольного возраста. Разработана и научно обоснована коррекционно направленная система музыкального воспитания дошкольников со сниженным зрением. Для усиления коррекционной эффективности экспериментальной системы подготовлено и апробировано программно-методический комплекс коррекционного блока занятий по музыкальному воспитанию. Доказано, что путями усиления коррекционной эффективности музыкальной деятельности дошкольников со сниженным зрением является теоретико-методическое и кадровое обеспечение этого процесса.

Ключевые слова: дошкольники со сниженным зрением, музыкальное воспитание, коррекционная направленность процесса музыкальной деятельности, музыкально-личностное развитие.

Bondarenko Yu. A. Theoretical-methodological foundations of correctional direction of musical activity of preschool children with reduced vision. – Manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.03 – correctional pedagogy. – National Pedagogical Drahomanov University. – Kyiv, 2017.

In the thesis the problem of correctional direction of musical activity of preschool children with reduced vision at theoretical and practical levels is analyzed, the directions of the music use – psycho-physiological, psychotherapeutic, psychological and socio-pedagogical – are generalized. The experience of using music therapy in work with children with disorders of psychophysical development is analyzed. The methodological bases, content and structure of correctional direction of musical activity in the development of needs-motivational, emotional-value, cognitive, psychomotor and creative components of the musical-personal development are determined. Taking into account the structure, comprehensive methodology of studying the levels and features of musical-personal development of children aged 3 to 6 years with visual impairments, that includes five directions: musical-motivational, musical-emotional, musical-cognitive, musical-praxeological, musical-creative, has been developed.

The obtained results of the ascertaining diagnostics became the basis for the identification of four levels of children, objects of correction and positive trends in the musical-personal development of preschool children of the younger, middle and older age. Based on the generalized data of the empirical research, the model of provision of the correctional direction of the system of musical education has been developed and scientifically substantiated and its structural blocks have been described. The conceptual block includes theories and regulations that have become the methodological basis for building a correctional process of musical education of preschool children with reduced vision. The organizational-diagnostic block is presented by the basic principles, conditions, specificity, requirements for conducting diagnostics of musical-personal development on the basis of the developed and

approved diagnostic methodology. The content-procedural block is ensured by the principles of organization of the correctional process of musical education, the specificity of the use of methods, techniques and means of musical-personal development, special forms of organizing musical education, corrective-compensatory focus of musical activity, the content of corrective-developing work on musical-personal development and program-methodological support of corrective classes in musical education. The result-evaluation block of the system is aimed at conducting diagnostic procedures for determining the effectiveness of the experimental system of musical education.

The study presents the content of the corrective-developing work on musical-personal development of preschool children with reduced vision, which is carried out in four stages: the first stage – propaedeutic – is aimed at preparing a child with reduced vision for musical perception in the family circle; the second stage – preparatory – for the development of children's interest in music, various types of musical activity, it is carried out by educators and specialists of the institution on the daily regime of preschoolers; the third stage – the main (corrective) – for the development and correction of disturbed components of musical-personal development in basic, complementary and special forms of musical education; the fourth stage – representation – presents the results of the correctional-developing work carried out at the previous stages of experimental work in forms, independent musical activity, etc. In order to improve correctional efficiency of the system of musical education of preschool children with reduced vision, the program-methodological complex of the correction block of musical education classes, which includes programs in rhythmic, musical logorhythmic, horizontal rhythmic plastics and music therapy, has been prepared and tested.

Theoretically substantiated and experimentally verified musical education system of correctional direction for preschool children with reduced vision has been laid in the basis for the developed program and teaching materials for students, which has improved the level of their awareness of the corrective possibilities of musical art, musical activity. It has been proved that the ways of strengthening the correctional effectiveness of musical education of preschool children with reduced vision are theoretical-methodological provisions and staffing of this process.

Key words: preschool children with reduced vision, musical education, correctional direction of the process of musical activity, musical-personal development.

Підписано до друку 24.11.2017 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 пр. Зам. № 305
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.